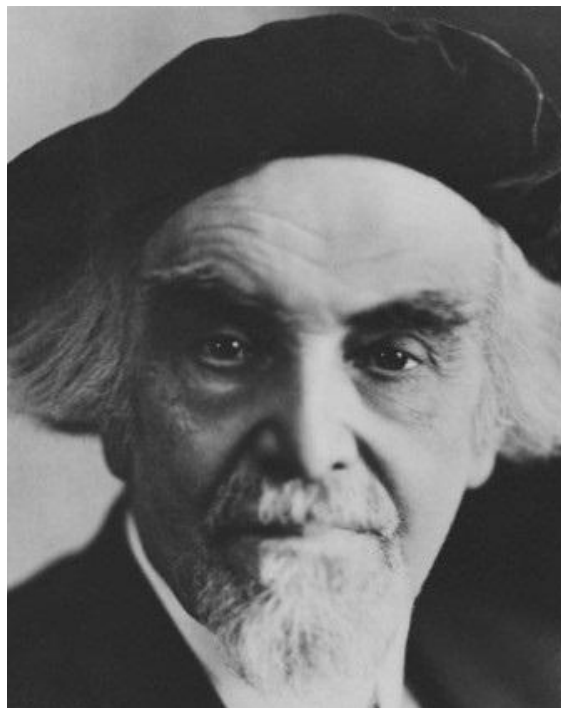

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
БЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БІЛОРУСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН
КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ ТА ПРАВА
КАФЕДРА ІСТОРІЇ БІЛОРУСІ ТА ПОЛІТОЛОГІЇ

МАТЕРІАЛИ

Міжнародної науково-практичної конференції

“ШОСТІ БЕРДЯЄВСЬКІ ЧИТАННЯ”

31 травня 2018 року

Біла Церква

2018

Організаційний комітет

Даниленко А.С., д-р екон. наук, академік НААН, ректор Білоцерківського НАУ, голова оргкомітету;

Харьковщенко Є.А., д-р філос. наук, проф., зав. кафедрою релігієзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Борщовецька В.Д., канд. пед. наук, доцент, декан факультету права та лінгвістики;

Мельник Л.М., канд. політ. наук, доцент, зав. кафедрою суспільно-гуманітарних дисциплін;

Ярмола О.В., канд. філос. наук, доцент кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін;

Чернецький Є.А., канд. іст. наук. (Україна), д-р гуманітарних наук (Польща), зав. відділом інформ.- краєзнав. роботи Білоцерківської міської ЦБС;

Водоп'янов П.О., чл.-кор. НАН Білорусі, проф., д-р філос. наук;

Бурак П.М., канд. філос. наук, доцент, зав. кафедрою філософії та права БДТУ;

Коваль О.В., канд. іст. наук, ст. викладач кафедри історії Білорусі та політології БДТУ;

Харьковщенко Ю.Є., канд., філос. наук, доцент кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін БНАУ;

Судика Н.В., зав. редакційно-видавничого відділу Білоцерківського НАУ.

«Шості Бердяєвські читання»: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Біла Церква, 31 травня 2018 року. – 64 с.

Науковий збірник містить тези доповідей та повідомлень учасників міжнародної науково-практичної конференції «Шості Бердяєвські читання», що відбулася 31 травня 2018 року в м. Білій Церкві.

УДК 339.5(075.8)

ОВЧАРЕНКО А.О., канд. політ. наук

Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького

kafpolit@ukr.net

ТЕОРІЇ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГОВЕЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ: ЗАГАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Кризи останніх десятиліть привертали увагу громадськості і всі частіше прямували на фінансові ринки. До цього процеси лібералізації фінансового ринку довгий час мало політизувалися через їх складний характер, але особливо через менш явні економічні наслідки і ефекти розподілу.

Сьогодні світ без торгівлі важко собі уявити. Нові носії дозволяють імпортувати товари з усього світу у будь-який час. Але ця торгівля з іноземними товарами повинна регулюватися. Без організації обмін товарами в нинішній формі може зруйнуватися.

Політичний характер міжнародної торгівлі не в останню чергу пов'язаний з тим, що встановлення або скорочення торгових бар'єрів безпосередньо впливає на відносну конкурентну позицію секторів, галузей і відповідних підприємств, включаючи умови зайнятості робочої сили.

Тому не дивно, що класики політичної економії сперечалися, якою мірою і за яких умов лібералізовані зовнішньоторговельні відносини сприяють або уповільнюють економічний розвиток і соціальний добробут країни [1, 5]. З одного боку, теоретики вільної торгівлі, такі як Адам Сміт і Девід Рікардо, бачили успішні наслідки міжнародного поділу праці. Особливо значима теорема порівняльних вартісних переваг, розроблена Рікардо. Навіть для країни з взаємозалежною структурою витрат вона рекомендує використовувати міжнародну торгівлю, якщо остання спеціалізується на тих товарах, які можуть бути вироблені економічно вигідно. У той же час було поставлено під сумнів безперешкодне транскордонне переміщення товарів з меркантилістської протекціоністської точки зору. З цього приводу, наприклад, Олександр Гамільтон [2] та Фрідріх Лист [3] сперечалися про мінімальну тимчасову промислову політику у зв'язку з захисними обов'язками.

В академічних дискусіях розвинених країн ліберальна теорія вільної торгівлі просувалася протягом тривалого періоду часу відповідно до тенденційно гегемоністського світогляду. Це можна бачити, серед іншого, в тому, що концепції аналізу сильно різнилися. Таким чином, теорема порівняльних переваг отримала в неокласичній перспективі подальший розвиток у декількох напрямках: наприклад, теорема Хекшера-Оліна, що виправдовує спеціалізацію праці або капіталомістких товарів, враховуючи різний економічний фактор обладнання [4], або навіть теорему Столпера-Самуельсона, що також зацікавлена у розподілі наслідків лібералізації торгівлі з урахуванням змін в цінах [5]. Критика неокласичного модельного платонізму, висунута Джоном Мейнардом Кейнсом [6], принципово не заперечує вплив добробуту лібералізованих торгових відносин. Кейнс вказав лише на необхідність активного управління грошово-кредитною і фіскальною політикою, що стабілізувала ліберальний порядок. Протягом десятиліть після Другої світової війни більшість країн Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) слідували рекомендаціям інтервенціоністського лібералізму в цьому сенсі. Це дозволило дуже швидко знизити тарифи і посилити зростання прикордонної торгівлі, але в іншому він межував із політичним контролем ринків капіталу і відносно всеосяжним регулюванням держави загального добробуту.

На відміну від кейнсіанської позиції, неокласична теорія зовнішньої торгівлі принципово складна, парадокс успішної лібералізації торгівлі та одночасне всеосяжне політичне регулювання і навіть прискорена експансивна динаміка лібералізації останніх десятиліть може бути тільки постульована, але насправді не пояснена. Труднощі пов'язані з тим, що економічні взаємозалежності розглядаються як пряме вираження більш-менш природною, ринково опосередкованою спеціалізацією в рамках міжнародного поділу праці [7, 275]. Це припущення суперечить зразкам прикордонної торгівлі і часто відноситься до ідентичних або подібних продуктів і тому його не слід характеризувати як міжконфесійне, але як внутрішньопромислове, або навіть як корпоративне, з урахуванням високої частки внутрішньокорпоративної торгівлі [8, 20]. Ще більш проблематичним є той факт, що припущення про систему «чистої економіки» не враховує визначального значення політичних, інституційних, соціальних, культурних та ідеологічних чинників і апіорно їх виключає. Якщо враховувати це, то тільки як другорядний фактор, що підтримує і захищає вільну торгівлю.

Тільки таким чином можна зрозуміти, чому і в якій мірі змінилися умови, пріоритети і форми розвитку міжнародної торговельної політики в останні десятиліття.

Важливим проривом був, зрозуміло, крах Бреттон-Вудської системи, міжнародної системи фіксованих обмінних курсів, пов'язаних із золотом і доларом США і відносно всеосяжним контролем за рухом капіталу. В результаті ідея вільної торгівлі все частіше пропагувалася: спочатку як і раніше у відповідь на «новий протекціонізм», тобто в боротьбі з нетарифними бар'єрами, такими як конкретні стандарти продукції, кількісні обмеження, податки або субсидії, а потім – розширення лібералізації в інших галузях, особливо в сфері послуг або державних закупівель.

Таким чином, міжнародна торговельна політика також має безпосереднє відношення до політики суспільства, особливо тому, що часто згадуються «глибокий порядок у галузі торгівлі» та практика «за лібералізацію кордонів» [9, 135].

Література

1. Hans-Jürgen Bieling, Internationale Politische Ökonomie. Eine Einführung. – Wiesbaden 2011; Theodore H. Cohn, Global Political Economy. – New York u.a., 2011.
2. Elkins, Stanley, and Eric McKittrick. The Age of Federalism: The Early American Republic, 1788–1800. Oxford and New York: Oxford University Press, 1993.
3. Henderson, W. O. Friedrich List: Economist and Visionary 1789-1846. London: Cass, 1983.
4. Хекшер Э.Ф. Влияние внешней торговли на распределение дохода. / А.П. Киреев. – Вехи экономической мысли. Т.6. Международная экономика. – М.: ТЕИС, 2006.
5. Самуэльсон П., Столпер В. Протекционизм и реальная заработная плата // Вехи экономической мысли. Т.6. Международная экономика / А.П. Киреев. – М.: ТЕИС, 2006.
6. Blinder, Alan S. Keynesian Economics. Concise Encyclopedia of Economics. Library of Economics and Liberty. – Retrieved 23 August 2017.
7. Benjamin Cohen, The political economy of international trade, in: International Organization, 44 (1990).
8. Peter Dicken, Global Shift. – Los Angeles u.a., 2011.
9. Alasdair R. Young /John Peterson, The EU and the new trade politics, in: Journal of European Public Policy, 13 (2006); Hans-Jürgen Bieling, Die Globalisierungs- und Weltordnungspolitik der Europäischen Union. – Wiesbaden, 2010.

УДК 378.147:81'243

ВЕЛИКА К.І., асистент кафедри іноземних мов
Білоцерківський національний аграрний університет
 kate-velyka@ukr.net

ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Якість освіти, відповідність міжнародним вимогам щодо компетентності, мобільності у світі фахівця – все більше залежить від знань іноземних мов. Метою навчання іноземними мовами у ВНЗ є практичне володіння іноземною мовою в обсязі, необхідному для ситуативного, професійного спілкування, одержання інформації. В процесі досягнення цієї мети студенти мають одержати достатній рівень комунікативної компетенції, яку складають мовленнєві вміння, сформовані на основі мовних, комунікативно-пізнавальних, мовленнєвих навичок загально-технічного характеру, включаючи навички перекладу загально-технічних текстів, реферування та анутовування текстів, а також підготовку до подальшої самостійної роботи в професії з мовним матеріалом.

Методи навчання іноземних мов у ВНЗ орієнтовані на пошуки найбільш раціональних прийомів, які допомагають навчити студента основних мовних навичок. Але методи і способи навчання як правило залежать від сучасних умов, темпу життя суспільства та його потреб, що в свою чергу впливає на мету і зміст навчання і навіть на вибір тієї чи іншої мови. Відповідно в методиці викладання теж є певні тенденції, наприклад, аудіовізуальні та комунікативні методи, які й досі залишаються основними і застосовуються, ще з після воєнних часів. Трохи пізніше ці два методи об'єдналися і отримали своє продовження у вигляді інформаційно-комунікативної технології навчання.

Зацікавленість в інтерактивних технологіях навчання з'явилась в Україні приблизно 10 років тому. Технологією інтерактивного навчання у вищій школі цікавляться різні науковці. Насамперед можна виділити роботи Ю. Бабанського, М. Башмакова, В. Беспалька, І. Боми, Дж. Шнайдера, Н. Анікеевої, Н. Борисова, А. Вербицького, Ю. Ємельянова, Л. Петровської та багато інших. Основні ідеї даної методики належать О. Пометун, І. Родигіної, Л. Пироженко, Т. Ремех, О. Мокрогуза, І. Якиманської, М. Махмутова.

В основі даної роботи лежить взаємодія всіх учасників процесу навчання під час заняття. На відміну від традиційного навчання, де під час уроку задіяні студенти, які розуміють завдання і легко їх виконують – задіяні всі, відбувається діалог між самими студентами, між викладачем і студентами, а в основі цієї взаємодії лежить спільна мета, яку потрібно досягти разом. Таким чином складається дружня атмосфера, в якій з'являються навички комунікації, відчуття успіху та зникає мовний бар'єр.

«Інтерактивне навчання заглиблене в процес спілкування», так вважає Н.С. Мурадова. На її думку, для мотивації і зацікавленні студента у навчанні необхідні три компоненти спілкування: інтерактивний (організація взаємодії в спільній діяльності), перцептивний (сприйняття та розуміння людини людиною), комунікативний (передача та збереження вербальної і невербальної інформації).

Під час створення інтерактивного заняття можна застосовувати наступні технології навчання: «велике коло», незакінчені речення, рольові гри, «каруселі», роботи в групах, роботи в парах, трійках, змінювані трійки, «акваріуми», «мікрофон», «мозковий штурм», аналіз проблеми, «мозаїка», ток-шоу, проекти, тощо.

Планування заняття із проектними та проблемними (аналіз проблем) технологіями навчання вимагає багато зусиль та часу, але їх можна проводити декілька занять поспіль, досягаючи спільними зусиллями поставленої мети, де кожен із учасників має виконувати свою роботу і вчитись взаємодіяти в колективі. Решту технологій можна застосовувати частково: як під час засвоєння нового матеріалу так і під час повторення, навіть при перевірці знань студентів в ігровій формі. При використанні таких методів навчання вправи потрібно будувати поетапно, логічно, у вигляді активного навчання від простого до складного, вводити ігрові прийоми, для засвоєння знань. Такі технології мотивують вивчати іноземну мову, підвищують інтерес до навчання, сприяють розвитку творчих здібностей студентів.

На думку Оксани Рогульської навчальну діяльність слід організовувати із застосуванням інтерактивних технологій, розвиваючи у студентів пам'ять, уяву, покращуючи сприйняття, увагу, мисленнєві операції, такі як аналіз і синтез, абстракція й узагальнення, формуючи волю й характер.

Звичайно такі інноваційні методики мають переваги та недоліки. Не завжди є обладнання (ком'ютер або магнітофон, лабораторія) для проведення презентацій і проектних робіт, особливо це актуально для немовних спеціальностей, коли заняття проводяться в необладнаних аудиторіях. Але цікаве заняття у вигляді діалогу, мозкового штурму, рольових ігор і різних мовленнєвих вправ можна проводити в усній або письмовій формі в аудиторії з наявним методичним матеріалом. Головне завдання викладача – це організація активного, цікавого заняття із завданнями, які легко можна виконати і отримати відчуття задоволення і успіху.

УДК 316.7 : 141.1

БУРАК П. М., канд. филос. наук

Белорусский государственный технологический университет

burak1949@tut.by

ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТАЦИИ ТЕХНИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ РИСКОВ И ВЫЗОВОВ

Актуальность исследования проблемы ценностных ориентаций в формировании технической культуры обусловлена необходимостью теоретического и практического решения задач по преодолению кризисных тенденций в развитии основных сфер жизни современного техногенного общества, ориентированного на перманентный рост материального благосостояния при увеличивающейся численности народонаселения. Решающая роль в доминировании и сохранении данной тенденции принадлежит культуре социоцентристского (экономоцентристского) понимания и практической реализации механизмов осуществления научно-технического и технологического прогресса, который во многих отношениях рассматривается в качестве решающегося условия сохранения человечества как длительную перспективу.

Для значительной части народонаселения планеты достаточный уровень материального благосостояния является вожделенной мечтой, смысложизненной ценностной ориентацией и основной актуальной целью. При этом, складывающаяся тенденция исчерпаемости

природных ресурсов, направляемых на удовлетворение даже основных витальных потребностей и сохранение жизни растущего народонаселения свидетельствует о возникновении и обострении глобального диалектического противоречия между содержанием и темпами потребительно ориентированного прогресса и естественным, природным его ограничением. Данное противоречие выражает сущность одного из актуальных вызовов человечеству, складывающегося в контексте конкретно-исторического характера культуры монополярной реализации права человека разумного на сохранение собственной жизни посредством совершенствования эксплуатации природы как внешней среды и дарового источника благ. Вместе с тем, становится все более понятным, что доминирование человека в природе, в котором сам он рассматривает себя в качестве основной цели (является самоцелью), а природа, по-преимуществу, окультурируется как средство достижения данной цели, привело к возникновению стихийных, необратимых, неконтролируемых изменений в ней. Такая динамика оказывается все более несовместимой с сохранением благополучия человека как биологического вида и социального существа. К рискованным изменениям природы относятся всевозможные загрязнения трех основных природных сред биосферы – верхней части литосферы, гидросферы, атмосферы. Также происходит ухудшение температурно-климатических условий, гидрологического режима, опустынивание, таяние ледников, вымирание многочисленных видов живых организмов и т. д. Согласно оценкам многих специалистов, в формировании и обострении отмеченного выше глобального противоречия решающую роль сыграло планомерное и постоянное совершенствование техники и технологии добычи, переработки и использования природных ресурсов для потребления в обществе. Это фактически явилось практическим выражением одностороннего понимания и осуществления прогресса, представляемого, в качестве сущности процесса развития. Такого рода понимание развития используется в различных экономических теориях. Оно же находит соответствующее выражение в ценностных ориентациях современной культуры и в массовом сознании, что оказывает влияние на культуру проектирования, создание и использование техники и технологии на всех этапах их применения – от добычи природных материалов до их потребления в виде готовых изделий. Удовлетворение человеческих потребностей в этом плане является важнейшей ценностной ориентацией технической культуры как совокупности стандартизируемых инструментальных знаний, умений, навыков проектирования, создания и использования техники и технологии. Между тем, складывающаяся экологическая ситуация в мире вынуждает прибегать к формированию системы научных знаний, навыков, умений, компетенций проектирования, создания и использования техники и технологии для сохранения и восстановления природных экосистем. Возникают предпосылки для развития технической культуры нового, перспективного характера, объединяющей тенденции развития техники, ее производства для обеспечения жизни человека и активного его участия в сохранении природных условий бытия. Фактически формирующийся подход имеет в своей основе коэволюционную стратегию – взаимозависимое развитие общества и природы, которое регулируется, контролируется и направляется человеческой деятельностью на взаимозависимое сохранение человека и природы как двух нерасторжимых частей целостной истории жизни на Земле.

Вместе с тем, чтобы техническая культура длительного, совместного, взаимозависимого развития и сохранения человека и природы имела продуктивный характер необходимо формировать соответствующие ценностные и методологические основания в обновляемом

мировоззрении, ориентированным на понимание сущности развития в его диалектической интерпретации. Развитие есть нерасторжимое единство, взаимосвязь, взаимодействие, взаимодополнение, взаимопроникновение, относительное взаимоисключение, взаимная активизация и т. п. противоположных тенденций прогресса и регресса. Чтобы взаимодействие данных тенденций не носило сугубо стихийного характера в отношениях общества и природы, явления, упорядочения и разупорядочения, их взаимосвязь должны контролироваться и регулироваться действующими по специальным программам, социальными институтами, ориентированными на надсоциальный и надприродный характер деятельности, являющейся системообразующей в форме ноосферы. Фактически необходимо осуществлять ноосферную регуляцию коэволюции общества и природы чтобы избежать нежелательных последствий вызываемых ею процессов разрушения, потому что осуществляющееся стихийно взаимозависимое развитие может угрожать стабильности общества и природы. К такому представлению коэволюции автор пришел на основе изучения трудов современных авторов и собственных размышлений. Коэволюция есть один из механизмов взаимосвязи противоположных тенденций развития, образующих противоречие, лежащие в основе системной организации, которая, вследствие своей внутренней противоречивости, упорядочивается и разупорядочивается в соответствии с синергетическими принципами.

Основной методологический вывод из приведенных размышлений о возможностях регуляции и гармонизации отношений общества и природы заключается в утверждении необходимости разработки соответствующей комплексной методологии в единстве диалектического, коэволюционного, синергетического и системного подходов в современной репрезентации сущности развития как атрибутивного свойства бытия общества и природы. В контексте данного приема может быть по-новому рассмотрена сущность и перспективы развития технической культуры и ее роль в преодолении нестабильности социоприродного взаимодействия, что является перспективой дальнейшей разработки заявленной темы.

УДК 141.32

ВАЛЬКОВА В. И., студентка факультета принттехнологий и медиакоммуникаций

Белорусский государственный технологический университет

ПОДРУЧНЫЙ М. В., старший преподаватель кафедры философии права

Белорусский государственный технологический университет

in_litteras@tut.by

ПРОБЛЕМА СВОБОДЫ В ФИЛОСОФИИ ТВОРЧЕСТВА Н. БЕРДЯЕВА

Проблема свободы входит в число наиболее фундаментальных вопросов, связанных с анализом природы человеческого бытия. Философская традиция унаследовала ландшафт данного проблемного поля от донаучных форм духовного освоения действительности – мифологических и религиозных практик. Многовековая лаборатория философской рефлексивной работы позволила выявить многомерный онтологический, антропологический и аксиологический статус феномена свободы. Тем не менее культурный контекст социальной модернизации и последующее разочарование в перфекционистских перспективах современного проекта, вновь сделал актуальным спор о пределах и механизмах самоактуализации

человека. В работах философов-экзистенциалистов, в первую очередь Ж.-П. Сартра и А. Камю, философское рассмотрение свободы было во многом психологизировано. Проблема свободы или самодетерминации личности получила наиболее полное раскрытие в 60-е – 80-е гг XX века начиная с классической книги Эр. Фромма «Бегство от свободы», а также в работах В. Франкла, Р. Мэя и др. В психологии в центре внимания находится собственно человек, с его личным восприятием и осознанием свободы, как степени ответственности, определяющей и ограничивающей его действия, поведение в обществе и отношениях с другими людьми. В философии же ставится вопрос о существовании свободы в принципе, о её определении и природе. Психология все еще находится на начальной стадии изучения самодетерминации, тогда как философия, как свободный тип мышления, с момента своего возникновения стала доказательством права человека на свободу. Таким образом, будучи одним из центральных предметов размышлений философов различных школ и эпох это понятие прошло долгий путь: от полного отрицания самой возможности свободного выбора до обоснования «бегства от свободы» в условиях современной цивилизации. Наиболее полно в истории русской философской мысли теорию свободы сформулировал Н. Бердяев.

Свобода в первую очередь трактуется как возможность проявления субъектом своей воли; состояние субъекта, в котором он является определяющей причиной своих действий. Разделяя идеалистическое видение мира, Н. Бердяев говорил, что свобода для него первичнее бытия. Свообразие его стиля философствования, прежде всего, в том, что в основании философии не бытие, а свобода. Философия свободы в его понимании – это философия свободных, в противоположность философии, исходящей из необходимости. Свободу нельзя ни из чего вывести, в ней можно лишь изначально пребывать. Из этой свободы Бог и создает человека – свободное существо. Тем не менее, свобода, по его мнению, не была сотворена Богом. Бог есть дух, но он не всецело управляет миром. Н. Бердяев выделял три вида свободы: первичная или иррациональная (также произвольность), рациональная свобода, свобода, проникнута любовью к Богу.

Первичная свобода безосновна и коренится в «ничто», ее источник – хаос. Но это не пустота, это первичный принцип, предшествующий Богу и миру. Эта иррациональная бездна лежит глубже самого бытия. Само понятие «безосновной бездны» Н. Бердяев перенял у немецкого философа-мистика XVII века Я. Бёме, на которого впоследствии ссылался в своих работах. Эта «бездна» не есть ни свет, ни тьма, ни добро, ни зло. Н. Бердяев полагал, что трудно примирить существование всемогущего и всеблагого Бога со злом и страданиями мира. Свобода не создана Богом, он сам из нее рождается и из этой же свободы, из «ничто», которое потенциально содержит в себе все, он творит мир. В отличие от Бёме, Бердяев считает, что свобода вне Бога. Поэтому у Бога нет власти над свободой. Бог лишь присутствует в ней и действует через нее. Стало быть действия какого-либо существа, обладающего свободной волей, не может предвидеть даже Бог, поскольку эти действия всецело свободны.

Рациональная свобода - это исполнение морального долга. Но так как сама обязательность добродетели есть подчинение, рациональная свобода в конечном итоге ведет к рабству.

Свобода, проникнутая любовью к Богу, - эта свобода которая есть любовь. И совершенствование человека возможно только путем восхождения к такой свободе. Только такая свобода суть настоящая. И только духовная жизни и любовь являются достойным способом существования. Однако этот путь к свободе труден, а сама свобода есть тяжелое

бремя. Свобода в глубоком своем смысле не есть право, а есть долг, не то, что требует человек, а то, что требуется от человека, чтобы он стал вполне человеком. Свобода совсем не означает легкую жизнь, свобода есть трудная жизнь, требующая героических усилий. Кроме того, человек не всегда осознает собственную свободу. Освободившись от строгих догматов религии он погружается в несвободу от постулатов науки, техники, политики и других людей.

По Н. Бердяеву, историю определяют три силы: Бог, судьба и человеческая свобода. Считая свободу иррациональной по своей природе, Бердяев утверждал, что она может вести как к добру, так и к злу. Таким образом, зло — это свобода, которая оборачивается против самой себя, это порабощение человека искусственными идолами, будь то наука, религия или искусство. В результате чего зарождаются отношения повелевания и подчинения, из которых и возникла человеческая история, вся суть которой в борьбе добра против иррациональной свободы: в период господства последней реальность начинает возвращаться к первоначальному хаосу, люди утрачивают веру и наступает процесс распада. Все организованное и организующееся враждебно свободе. Свобода есть независимость, которая определяется личности изнутри, свобода есть творческая сила, отнюдь не выбор между поставленными перед человеком добром и злом, а созидание добра и зла. Н. Бердяев сторонник ценностей индивидуализма. Он рассматривает человека как неповторимую личность, для которой свобода является высшей ценностью. Через эту свободу и возможность свободного творчества личность творит новый мир. Свобода неразрывно связана с творчеством. Тайна творчества есть тайна свободы. Человек стремится выйти из рабства в свободу, из вражды мира в космическую любовь. Преодолеть этот путь человек способен благодаря творчеству, способностью к которому он одарен, поскольку природа человека есть образ и подобие Бога-Творца. Творчество — это откровение «Я» Богу и миру и в нем оправдание человека. Самым истинным проявлением подлинной свободы, подлинной ценностью жизни Н. Бердяев считал именно борьбу за свободу, акт творческого созидания, самоутверждения. Быть или не быть каждый решает сам и в конечном итоге этот вопрос и есть главный вопрос личностного измерения проблемы свободы.

УДК 37.013.78 Ковалевський

КАРПУСЬ Д. О., канд. істор. наук
Білоцерківський національний аграрний університет
 karpusdmitro@ukr.net

ОТРИМАННЯ ОСВІТИ ТА ФОРМУВАННЯ ЯК ВЧЕНОГО М. М. КОВАЛЕВСЬКОГО

М.М. Ковалевський народився в 1851 році в родині багатого харківського поміщика¹. Гарне матеріальне становище стало важливим фактором, що звичайно вплинув на біографію вченого. Він формувався в загалом сприятливих для інтелектуального розвитку умовах і далі не мав ніяких перешкод в своїх наукових пошуках.

Домашню освіту М.М. Ковалевського забезпечували іноземні гувернантки та гувернери. Як Максим Максимович згадує спочатку в нього гувернанткою була німкеня

¹ Калоев Б.А. М.М. Ковалевский (К 50-летию со дня смерти)// Советская этнография. – 1966. - №6. – 30 с.

потім бельгійка. Гувернанток змінили гувернанти. Спочатку француз Лізіар, потім швейцарець Ісідор Морісович Гранжар. Останній зумів викликати інтерес до історії та літератури. Музиці Максима вчив чех Вільчек, хореографії поляк Строцький. Така інтернаціональність викладачів забезпечили в майбутньому добре знання мов і особливе ставлення до життя. До 13 років М.М. Ковалевський двічі був за кордоном в Швейцарії та Італії².

Далі Максим вступає до п'ятого класу харківської гімназії. Навчальний заклад був гарний все ж Харків університетське місто, але М.М. Ковалевський ним був не вдоволений вказуючи на очевидні прогалини в знаннях які давала гімназія³. Зокрема він вказував: “Никакая реформа университета не кажется мне способной повысить уровень знания, пока наша средняя школа не будет давать нам студентов, обладающих элементами европейской культуры”⁴. Ї він закінчує в 16 років з золотою медаллю і в 1868 році вступає на юридичний факультет Харківського університету.

Першокурсник Ковалевський після кількох розчарувань лекторами потрапив на лекції четвертого курсу по міжнародному праву Дмитра Івановича Каченовского. Його вразив професіоналізм лектора, зацікавило міжнародне право, що й визначило долю М. М. Ковалевського в науці. Д. І. Каченовский читав свої лекції п'ять разів на тиждень для четвертого курсу. Максим Максимович став їх відвідувати пропускаючи часто заняття своїх викладачів, в вільний час талановитий студент займався самоосвітою читаючи сучасну історичну наукову літературу⁵. На другому курсі він особисто познайомився з Д.І. Каченовским і той запросив його до себе на традиційні вечори-прийоми по п'ятницям, які М.М. Ковалевський став відвідувати⁶.

Згадуючи свої студентські роки Максим Максимович говорив, що не зважаючи на багатонаціональне середовище в Харківському університеті були добрі відносини між представниками різних національностей і в середовищі студентів і професорів. Сам М.М. Ковалевський мав друзів серед євреїв, поляків, караїмів, черкесів⁷. Це нашу думку стало ще одним фактором формування Максим Максимовича людиною толерантною в національному питанні.

Роки навчання в університеті М.М. Ковалевський присвятив за власним зізнанням саморозвитку. Вже в 18 років він обрав собі сферу наукових інтересів, особливу увагу став приділяти державному праву європейських країн. Свої наукові інтереси Максим Максимович визначав так: “Меня интересовала тогда, как и теперь, тесная зависимость между ростом государственных учреждений и изменениями общественного уклада, в свою очередь вызванными эволюцией экономических порядков”. Наставник Д. І. Каченовский радив звернути увагу на міжнародне право але Максим Максимович вважав, що воно ще до кінця не сформоване і взагалі здалося вченому “висящим в воздухе”⁸. Свої знання М.М. Ковалевський наполегливо поглиблював книгами з бібліотеки Д. І. Каченовского та

² Ковалевский М.М. Моя жизнь: Воспоминания. М.: “Российская политическая энциклопедия” (РОССПЭН), - 2005. – 52-54 с.

³ Там само. – 55, 60-68 с.

⁴ Там само. – 67 с.

⁵ Там само. – 67 с.

⁶ Там само. – 70-71 с.

⁷ Там само. – 71 с.

⁸ Там само. – 78 с.

бібліотеки Харківського університету. Остання була багатою на літературу по праву європейських країн, університет купував книги за кордоном по заявкам професорів⁹.

Харківський університет М.М. Ковалевський закінчив з кандидатською дисертацією, яка в Російській імперії зазвичай передувала магістерській і докторській дисертаціям, що була присвячена боротьбі чехів за свої національні права. Яка мала назву “О национальных движениях в Австрии и о соглашательстве чехов с немцами в министерстве Гогенварта”. Ця робота була викликана відчуттям несправедливості, що німці і угорці мають право в Австро-Угорщині на самовизначення а чехи ні¹⁰. Чехія не була байдужою М. Ковалевському бо він часто там бував з дитинства в Карлових Варах на лікуванні. Відвідував Прагу, подорожував Богемією, спілкувався з політичними діячами старочехами та младочехами¹¹. М.М. Ковалевський був прихильником перетворення Австро-Угорщини на правильну федерацію в якій би поважались права слов'ян. Захопившись роботою Максим Максимович звертався до літератури з політичних прав інших слов'янських народів, зокрема українців Галичини. Вчений нарікав що робота затягнулась на рік бо цензура не пропускала замовлені за кордоном книги¹². Робота була успішно завершена і М.М. Ковалевський був залишений професорським стипендіатом при Харківському університеті¹³.

Для підвищення свого професійного рівня і поглиблення знань з міжнародного права Максим Максимович поїхав в Європу до найкращих університетів того часу. Першим відвіданим містом став Берлін¹⁴. Там він став слухачем одного з кращих спеціалістів по англійському праву Гнейста. Німецьке право М.М. Ковалевський він вивчав у Бруннера¹⁵, політекономію у Адольфа Вагнера. Курс останнього як і Гнейста користувався популярністю серед іноземців¹⁶. І оскільки Німеччина була в той час центром розвитку філософії Максим Максимович вирішив поглибити свої знання і з цієї дисципліни як він згадував: “Быть в Берлине и не слушать курсов по философии казалось мне чем-то недопустимым. Я записался поэтому на лекции Целлера и Гармса”¹⁷. Нову і новітню історію він вивчав у знаменитого Дройзена¹⁸.

Після зимового семестру в Берліні М.М. Ковалевський вирушив в Париж. Який на його думки міг дати в останній чверті ХІХ століття найбільше освітнє різноманіття. У професора Бутмі він слухав лекції з конституційного права у Поля Жане з історії політичних вчень¹⁹. Він відвідав також лекції директора Коледжу де Франс Лабуле присвячені Монтеск'є²⁰. Історію Франції почав вивчати у Альфреда Морі і продовжив в Школі хартій, яка давала найкращу історичну освіту на той час. Тут він навчився тому що не отримав ні Харкові, ні в Відні, ні в Берліні, ні в інших навчальних закладах Парижу працювати з історичними джерелами²¹. Лекції з міжнародного права М.М. Ковалевський прослухав у

⁹ Там само. – 78-79 с.

¹⁰ Там само. – 90-92 с.

¹¹ Там само. – 92-94 с.

¹² Там само. – 96-97 с.

¹³ Там само. – 97 с.

¹⁴ Там само. – 100 с.

¹⁵ Там само. – 100-103 с.

¹⁶ Там само. – 104 с.

¹⁷ Там само. – 104 с.

¹⁸ Там само. – 114 с.

¹⁹ Там само. – 114 с.

²⁰ Там само. – 121-122 с.

²¹ Там само. – 122-123 с.

Шарля Жиро²². Наставником Максима Максимовича в Парижі став видатний історик професор Іван Васильович Лучицький, який став його товаришем з яким М.М. Ковалевський проводив багато часу²³.

Далі свою підготовку Максим Максимович продовжив в Лондоні. Більшу частину дня він проводив в бібліотеці “Британського музею” найкращій на той час. Тут були гарні умови для роботи: колекція книг була найбільшою, зручний каталог, кількість книг що видавались читачу не обмежувалась. М.М. Ковалевський писав дисертації по історії місцевого самоуправління в Англії²⁴. Збираючи матеріали працював в лондонському “Центральному архіві”²⁵.

Іван Іванович Янжол відомий вчений економіст згадуючи М.М. Ковалевського в цей час писав, що той мало цікавився політикою не читав ні газет ні журналів, заглибившись повністю в науку шукав закон “причинності”²⁶. Багато вчених того часу намагались зрозуміти закономірності розвитку суспільства. Це не завадило М.М. Ковалевському завести близьке знайомство з знаковим для політики XIX і XX століть вченим Карлом Марксом. Максим Максимович згодом згадував: “На расстоянии двадцати пяти лет я продолжаю сохранять о нем благодарную память, как о дорогом учителе, общение с которым определило до некоторой степени направление моей научной деятельности. С этим представлением связано и другое, а именно то, что в его лице я имел счастье встретиться с одним из тех умственных и нравственных вождей человечества, которые по праву могут считаться его великими типами, так как в свое время являются самыми крупными выразителями прогрессивных течений общественности”²⁷. Карл Маркс беззаперечно виділявся серед вчених того часу і тому знайомство з ним не могло не вплинути на молодого вченого. Сам Маркс називав М.М. Ковалевського своїм науковим другом²⁸. Під його впливом Максим Максимович змінив предмет своїх наукових пошуків і зосередився на вивченні історії “экономического и общественного развития европейского Запада”²⁹. Зараз з пересторогою ставляться до творчості Карла Маркса, однак його роль в науці XIX століття не можна ні замовчувати ні недооцінювати. Водночас переоцінювати також не варто. Карл Маркс зробив більш актуальними історико-економічні та соціологічні дослідження. Багато вчених почали вивчати нову проблематику дуже часто не дотримуючись ідей марксизму і не слідуючи бездумно за Карлом Марксом. Серед них був і М.М. Ковалевський який шукав свій ключ розуміння законів суспільного розвитку.

Після чотирьох років навчання в Парижі, Лондоні й Берліні Максим Максимович почав готуватися до магістерського екзамену, який він успішно склав і почав викладати в 1877 році в Московському університеті.

Формування М.М. Ковалевського як одного з найяскравіших вчених Європи відбулося завдяки наполегливому навчанню в майже всіх найпотужніших провідних освітніх центрах, гарному матеріальному становищу і володіння багатьма європейськими мовами.

²² Там само. – 132 с.

²³ Там само. – 136 с.

²⁴ Там само. – 165 с.

²⁵ Там само. – 167 с.

²⁶ Там само. – 165 с.

²⁷ Там само. – 200 с.

²⁸ Там само. – 191 с.

²⁹ Там само. – 198 с.

УДК 070(091):947.6

КОВАЛЬ В. У., канд. гіст. навук

Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт

koval@belstu.by

БЕЛАРУСКА-ЎКРАЇНСКІЯ АРГАНІЗАЦЫІ І ПРАЕКТЫ Ў ЧЭХАСЛАВАКІІ (1918–1939 ГГ.)

Гісторыя фарміравання беларускай дыяспары ў міжваенны перыяд звязаная з асноўнымі сусветнымі сацыяльна-палітычнымі працэсамі. Вывучэнне эканамічных, палітычных і псіхалагічных асаблівасцей жыцця і дзейнасці беларускіх эмігрантаў дазваляе спецыялістам аднавіць агульную гістарычную карціну развіцця асноўных цэнтраў замежжа, якія ў міжваенны перыяд фарміраваліся ў асноўным з ліку жыхароў Заходняй Беларусі.

Важным палітычным асяродкам беларускай эміграцыі ў 1920-я–1930-я гг. была Чэхаславакія. Дзейнасць эміграцыі ў Чэхаславакіі развівалася ў рамках спецыяльнай праграмы падтрымкі былых грамадзян Расійскай імперыі, якая атрымала назву “руская акцыя”. Дадзеная праграма мела палітычныя мэты, аднак яна ўключала адукацыйную падтрымку моладзі, фінансаванне студэнцкіх арганізацый і праектаў. “Руская акцыя” актыўна праводзілася ў 1920-я гады. Праграма была згорнута ў 1930-я гады па прычыне сусветнага эканамічнага крызісу, дзяржаўнае фінансаванне эміграцыі фактычна знікла пасля ўсталявання дыпламатычных адносін з СССР.

Беларускіх вышэйшых навучальных устаноў за мяжой у міжваенны перыяд не было, хаця ідэя стварыць нацыянальны ўніверсітэт неаднаразова гучала і абмяркоўвалася. Эмігранты планавалі адчыніць Беларускі настаўніцкі інстытут у Празе і Беларускую духоўную семінарыю ў Ватыкане, але рэалізаваць задуму не атрымалася. Беларусы Літвы арганізавалі Беларускі народны ўніверсітэт у Коўна, які дзейнічаў у якасці курсаў для дарослых, аднак установа не давала вышэйшай адукацыі. На старонках прэсы міжваеннага часу рэгулярна гучала ідэя пра неабходнасць развіцця і падтрымкі нацыянальнай інтэлігенцыі. Беларусы замежжа добра разумелі, што працэнт інтэлектуальнай эліты ўплывае на магчымасць самаідэнтыфікацыі эміграцыі ў іншых культурных умовах, таму пытанням адукацыі моладзі надавалі выключнае значэнне.

Адным з асноўных кірункаў супрацоўніцтва паміж беларускімі і ўкраінскімі эмігрантамі ў Чэхаславакіі ў міжваенны перыяд сталі студэнцкія арганізацыі і міжнародныя адукацыйныя праекты. Беларуская моладзь набывала вышэйшую адукацыю ва ўкраінскіх навучальных установах, дзе выкладчыкі-ўкраінцы імкнуліся выхоўваць нацыянальную свядомасць беларусаў, падтрымлівалі ідэі развіцця беларуска-ўкраінскіх ініцыятыў.

Студэнты Украінскай гаспадарчай акадэміі (з 1931 г. – Украінскі тэхніка-гаспадарчы інстытут) арганізавалі Грамаду ўкраінскіх і беларускіх студэнтаў лясной інжынерыі ў Празе. На дакументах засталася выява пячаткі арганізацыі, дзе пазначана назва грамады як на ўкраінскай, так і на беларускай мове [1]. Члены арганізацыі сімвалічна падкрэслілі пячаткай роўны статус беларусаў і ўкраінцаў у дзейнасці грамады. Актыў арганізацыі складаўся са студэнтаў і выпускнікоў аграрна-ляснога факультэта акадэміі. Лясное аддзяленне факультэта рыхтавала будучых ляснічых. Запатрабаваная спецыяльнасць давала магчымасць уладкавацца на працу ў краінах Еўропы, аднак большая частка моладзі вярталася са сваім дыпламам на радзіму.

Прафесарска-выкладчыцкі склад Украінскага вышэйшага педагагічнага інстытута імя М. Драгаманава спецыяльна для беларусаў з 1925/1926 навучальнага года ўвёў курс беларусазнаўства, які даручыў чытаць Яну Станкевічу [2]. Філолаг і грамадскі дзеяч Я. Станкевіч у рамках выкладання курса праводзіў заняткі па гісторыі Беларусі, беларускай мове і этнаграфіі, бо беларусазнаўства ў інстытуце выкладалася спецыяльна для будучых настаўнікаў беларускіх школ. Беларускамоўная прэса Заходняй Беларусі высока ацаніла развіццё беларусазнаўства ва ўкраінскім педагагічным інстытуце, у шматлікіх артыкулах гучалі словы ўдзячнасці да ўкраінскай эміграцыі ў Чэхаславакіі.

У міжваенны час украінская супольнасць паспяхова развівала навуковую дзейнасць у рамках “рускай акцыі”. Эмігранты стваралі архівы і бібліятэкі, навуковыя і выдавецкія цэнтры, да дзейнасці якіх далучалі беларусаў. З 1925 г. у Празе дзейнічаў Украінскі інстытут грамадазнаўства, які праводзіў даследаванні па гісторыі, этналогіі, мовазнаўству, сацыялогіі, выдаваў кнігі і часопісы, камплектаваў фонды бібліятэкі. Менавіта ў рамках дзейнасці інстытута працаваў Беларускі кабінет, мэтай якога было вывучэнне беларускай філалогіі і гісторыі.

Яскравай старонкай супрацоўніцтва эмігрантаў стала дзейнасць Чэшска-ўкраінскага камітэта дапамогі ўкраінскім і беларускім студэнтам у Празе, створанага ў 1921 г. Дакументы пра дзейнасць камітэта захоўваюцца ў Нацыянальным архіве Рэспублікі Беларусь, Цэнтральным дзяржаўным архіве вышэйшых органаў улады і кіравання Украіны, Архіве горада Прагі. У статуце арганізацыі было пазначана, што кіраўніцтва камітэта павінна складацца абавязкова з чэшскай, украінскай і беларускай прафесуры і студэнцтва. Асноўнай задачай камітэта стала аказанне фінансавай падтрымкі найбольш здольным і руплівым студэнтам у выглядзе стыпендыі, разавых выплат ці падарункаў. З 1931 г. камітэт быў рэарганізаваны, у выніку чаго змяніў сваю назву на Дапамогавы фонд украінскіх і беларускіх студэнтаў у Празе. Фонд застаўся шматнацыянальным.

Беларуска-ўкраінскі дапамогавы фонд ужо не меў матэрыяльнай падтрымкі ўраду Чэхаславакіі, як гэта было ў 1920-я гг. у рамках “рускай акцыі”, а дзейнічаў выключна ў якасці грамадскай арганізацыі. Аналіз уплыву фонду быў зроблены на старонках газеты “Родны край” у 1934 г.: “Гэтак, часопіс адзначае вельмі цяжкі матэрыяльны стан беларускага студэнцтва ў Чэхаславакіі, якое раней атрымлівала стыпендыі ад Дапамогавага Фонду Беларускага і Украінскага Студэнцтва, кіраванага ўкраінскім дзеячом д-рам Двістрынскім: у сувязі з агульным эканамічным крызісам фонд пазбаўлены магчымасці даваць правільную дапамогу моладзі. У студзені месяцы выдана была толькі зусім невялікая дапамога з сумы, ахвяраванае прэзідэнтам Чэхаславацыі Масарыкам” [3]. З матэрыялаў прэсы вынікае, што ў 1930-я гг. фонд дзейнічаў выключна ў рамках дабрачынных ахвяраванняў.

Неабходна падкрэсліць, што ўкраінская дыяспара імкнулася да развіцця ўзаемасувязей з беларусамі замежжа, актыўна ўключала беларускіх эмігрантаў не толькі ў свае адукацыйныя, але і культурныя мерапрыемствы. У Празе было створана некалькі творчых міжнародных калектываў. Напрыклад, у 1924–1925 гг. пры Беларускім драматычным гуртку дзейнічаў аматарскі беларуска-ўкраінскі хор. У 1923 г. на старонках прэсы беларускіх эмігрантаў з’явілася інфармацыя пра паспяховае выступленні студэнцкага хору беларусаў пад кіраўніцтвам украінскага дырыжора Кізымы. Эмігранты разам бавілі вольны час у аматарскіх калектывах, украінцы аказвалі арганізацыйную падтрымку беларусам замежжа, ладзілі выступленні сваіх прафесійных артыстаў і музыкантаў на

беларускіх вечарынах, з'ездах і ўрачыстасцях. Творчыя праекты на ўзроўні самадзейнасці цудоўным чынам ілюструюць асабістыя кантакты паміж эмігрантамі.

Такім чынам, падабенства моў і культур, палітычных пазіцый і перакананняў спрыяла развіццю беларуска-ўкраінскіх узаемасувязей. Дзейнасць беларусаў і ўкраінцаў у міжваеннай Чэхаславакіі вылучаецца ў гісторыі дзяспар стварэннем супольных арганізацый і рэалізацыяй міжнародных праектаў у галіне адукацыі і культуры.

Літаратура

1. Наріжний, С. Украінська эміграція. Культурна праця украінскай эміграцыі між двума световымі войнамі / С. Наріжний: Репринтне выданне 1942 року. – Львів–Кент–Острог, 2008. – С. LXVII.
2. Student. Bielarusaznaŭstwa ŭ pedahohičnym instytucie / Student // Bielaruskaja Krynica. – Wilnia. – 11 krasawika 1926 h. – № 12. – S. 7.
3. Искры Скарыны // Родны край. – Вільня. – 9 лютага 1934 г. – № 3. – С. 5.

УДК 821.161.3 «1920/1930»

КАЛЯДА І.У., канд. гіст. навук

Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт

koleda@belsty.by

РАЗВІЦЦЁ КУЛЬТУРЫ НАЦЫЯНАЛЬНЫХ МЕНШАСЦЯЎ НА БЕЛАРУСІ Ў 1920-Я ГАДЫ

1920-я гады ў гісторыі Беларусі вядомыя як перыяд адраджэння, росквіту перш за ўсё беларускай культуры і мовы. Гэта быў час правядзення беларусізацыі – палітыкі нацыянальна-дзяржаўнага і нацыянальна-культурнага будаўніцтва.

Інтэрэсы нацыянальных меншасцей, якія жылі на тэрыторыі Беларусі, не засталіся без увагі, што стала характэрнай рысай беларусізацыі, пры распрацоўцы і ажыццяўленні якой неабходна было ўлічваць шматнацыянальны склад насельніцтва Беларусі, яго сваеасаблівае рассяленне па тэрыторыі рэспублікі. Па перапісу 1926 г. доля беларусаў у агульным складзе насельніцтва была 80,6% (1922 г. - 74,8%), яўрэяў - 8,2, рускіх - 7,7, палякаў - 2, украінцаў - 0,7, латышоў - 0,3, літоўцаў, немцаў, татараў - па 0,1, усіх іншых - 0,2% [1, с. 60]. Як бачна, яўрэі, рускія, палякі з'яляліся найбольш вялікімі нацыянальнымі меншасцямі.

Кіраўніцтва краіны добра разумела, што поспехі на шляху нацыянальнага адраджэння будуць залежаць і ад таго, як успрымуць новую палітыку іншыя этнічныя супольнасці. Адносіны да іх мовы і культуры былі аналагічнымі адносінам да беларускай мовы і культуры. Іх развіццё падтрымлівалася, забяспечвалася матэрыяльна і арганізацыйна. І, дзякуючы гэтаму, беларусізацыя 1920-х гадоў дала багата прыкладаў плённай працы прадстаўнікоў рускай, польскай, яўрэйскай, украінскай і іншых нацыянальнасцяў на ніве беларускай культуры.

З 1924 г. раўнапраўнымі на тэрыторыі Беларусі абвешчаліся беларуская, руская, яўрэйская і польская мовы. Да гэтага часу на Беларусі ўжывалася пераважна руская мова. Беларуская мова выконвала мізэрны аб'ём сацыяльных функцый, нягледзячы на тое, што карэннае насельніцтва складала 80%. Для ўжывання яўрэйскай і польскай моў таксама не

знаходзілася месца ў грамадскім жыцці, хаця на іх носьбітаў падаў значны працэнт у агульным складзе насельніцтва Беларусі.

Для гэтых народаў стваралася сістэма так званай эктэрытарыяльнай аўтаноміі, якая прадугледжвала арганізацыю сельскіх і гарадскіх нацыянальных Саветаў там, дзе жыло больш чым 500 прадстаўнікоў той ці іншай нацыянальнасці. Для больш чым 10 тысяч прадстаўнікоў гэтых народаў ствараліся нацыянальныя раёны, на тэрыторыі якіх ажыццяўлялася свая мінікарэнізацыя і мінінацыяналізацыя. Напрыклад, такі раён быў створаны недалёка ад Мінска з цэнтрам у мястэчку Койданава (Польскі нацыянальны раён імя Ф. Дзяржынскага).

У комплексе распрацаваных мерапрыемстваў па беларусізацыі грамадскага жыцця ў рэспубліцы першачарговае значэнне надавалася сістэме народнай адукацыі. Зыходным прынцыпам нацыянальнай палітыкі ў школьнай справе вызначаўся прынцып забяспячэння правоў і магчымасцей кожнай нацыянальнасці, пражываючай на Беларусі, навучаць дзяцей на роднай мове адпаведна іх удзельнай вазе ў агульнай колькасці насельніцтва і жаданню бацькоў. Побач з беларускімі адчыняліся школы і класы з роднай мовай выкладання для прадстаўнікоў нацыянальных меншасцей: рускай, яўрэйскай, польскай, украінскай і інш.

Наогул, у 1927 г. выкладанне ў школах Беларусі вялося на васьмі нацыянальных мовах.

У перыяд ажыццяўлення беларусізацыі адной з самых вострых была праблема адукаваных кадраў. Станаўленне сеткі адукацыі нацыянальных меншасцяў патрабавала хуткай падрыхтоўкі адпаведных педагогічных кадраў, для чаго утвараліся нацыянальныя педтэхнікумы, працавалі педагогічныя курсы.

У 1920-я гады вялікую ролю ў навукова-культурным жыцці Беларусі адыграў Інстытут беларускай культуры, у складзе якога працавалі чатыры нацыянальных аддзела: яўрэйскі, польскі, літоўскі і латышскі, якія вялі навуковыя даследаванні мовы, гісторыі, этнаграфіі, культуры асобных нацыянальнасцяў. Інстытут стаў асяродкам беларускай навукова-культурнай і грамадскай думкі. У 1929 г. на базе Інбелкульту была ўтворана Акадэмія навук БССР, пры якой для распрацоўкі навуковых і культурных праблем, звязаных з асаблівасцямі тых ці іншых нацыянальнасцяў, былі арганізаваны яўрэйская, польская і латышская секцыі.

Яшчэ адной складанай праблемай было забяспячэнне неабходнай літаратурай, падручнікамі, выданне часопісаў, што было звязана з надзвычайнай адсталасцю друкарскай тэхнікі (у 1929 г. у друкарнях Белдзяржвыдавецтва 80% усіх працэсаў ажыццяўлялася ручным спосабам). Калі ў 1924-1925 гг. Белдзяржвыдавецтва выдавала кнігі на чатырох мовах - беларускай, рускай, яўрэйскай і польскай, то ў 1927-1928 гг. - ужо на шасці (яшчэ літоўскай і латышскай). Прасоўванне кнігі лічылася не толькі вялікай культурнай справай, але і важнай палітычнай працай, што дапамагала правядзенню нацыянальнай палітыкі. Таму ўсім агентам аддзялення “Кніга – вёсцы” рэкамендавалася ўважліва прыслухоўвацца да запатрабаванняў чытача, паведамляць аб тым, якая тэматыка больш цікавіць спажываца і г.д. На вёсцы кнігі прадаваліся праз настаўнікаў і лістаносцаў, якія павінны былі прапаноўваць пакупнікам у першую чаргу беларускую літаратуру. Разам з тым, першачарговай задачай лічылася прасоўванне кніг не толькі на беларускай мове, але і на іншых нацыянальных мовах народаў БССР.

У 1927 г. на мовах нацыянальных меншасцяў выдаваліся газеты і часопісы: на польскай мове - газета “Орка”, на рускай – “Рабочий”, “Заря Запада”, “Полесская правда”, на

яўрэйскай - газета “Акцябр”, для моладзі – “Юнгер-Арбайтэр”, часопіс “Штэрн”, на літоўскай мове - газета “Чырвоны араты”. Наогул, у 1928 г. з 17 рэспубліканскіх газет 9 выходзілі на беларускай мове, 4 - на рускай, 2 - на польскай, 1 - на яўрэйскай і 1 – на літоўскай [2, с. 29-30].

Разам з літаратурай набірала моц і нацыянальнае тэатральнае мастацтва. У 1929 г. на Беларусі працавалі Дзяржаўны яўрэйскі тэатр, Яўрэйскі і Польскі вандроўныя тэатры, шматлікія студыі і самадзейныя тэатральныя калектывы. Развіццё тэатральнага мастацтва ў 1920-я гады ішло ў агульным рэчышчы беларусізацыі. У гэты перыяд выпрацоўваліся суадносіны класічнага рэпертуару і тагачасных сцэнічных твораў, з улікам папярэдніх тэатральных традыцый закладваліся асновы новых, ішоў пошук удасканалення прафесійнага майстэрства адпаведна задачам стварэння новага грамадства.

Такім чынам, пры распрацоўцы і ажыццяўленні беларусізацыі значная ўвага надавалася таму, каб на тэрыторыі Беларусі мелі магчымасць развіваць сваю мову і культуру і прадстаўнікі нацыянальных меншасцяў. Беларусізацыя, ставячы сваёй галоўнай мэтай развіццё беларускай мовы і культуры, традыцый беларускага народа, ніколі не несла ў сябе пагардлівых адносін да мовы і культуры народаў іншых нацыянальнасцяў. Наадварот, адносіны з імі будаваліся так, каб развівалася не толькі сваё, беларускае, але і тое, што належыла рускай, польскай, яўрэйскай і іншым нацыянальнасцям. Такія кантакты вялі да ўзаемаўзбагачэння культур гэтых народаў, што было пажаданым для кожнага з іх, і доўгі час падтрымлівалася як афіцыйнымі ўладамі, так і мастайкай інтэлігенцыяй, шырокімі масамі людзей.

Літаратура

1. Будзін, Ш. А. Нацыянальнае пытанне / Ш.А. Будзін. – Менск: Дзяржаўнае выд-ва Беларусі, 1932. – 392 с.
2. Асноўныя вынікі работы ўраду БССР. Да перавыбараў Саветаў. 1928-1929 г. – Менск: Выд-ва ЦВК і СНК БССР, 1928. – 150 с.
3. Лыч, Л., Навіцкі, У. Гісторыя культуры Беларусі / Л. Лыч, У. Навіцкі. – Мінск: ВП “Экаперспектыва”, 1997. – 486 с.

УДК 94(476):323.1)«18/19»

КРЮЧЕК П.С., канд. ист. наук

Белорусский государственный технологический университет
pit68@tut.by

КИЕВСКИЙ ПЕРИОД ДЕЯТЕЛЬНОСТИ М.В. ДОВНАР-ЗАПОЛЬСКОГО

Значительная часть жизни выдающегося белорусского ученого и общественного деятеля Митрофана Викторовича Довнар-Запольского связана с Украиной и, непосредственно, с Киевом. Еще в 1885 г. он стал учащимся престижной Первой киевской классической мужской гимназии. Здесь он делает первые шаги в краеведческих исследованиях. Всего за 1888 г. гимназист опубликовал несколько исследовательских материалов, в том числе и первую свою брошюру «Белорусская свадьба и свадебные песни:

(Этнографический этюд)», а также объемный очерк «Белорусское прошлое», в котором просматривалась цельная концепция истории Беларуси.

В этот же период М. Довнар-Запольский завязывает контакты с университетской средой и, прежде всего с руководителем киевской историографической школы Владимиром Бонифатьевичем Антоновичем, который стал на долгие годы его другом и учителем. В 1889 г. М.В. Довнар-Запольский поступил на историко-филологический факультет Киевского университета Святого Владимира, который и успешно закончил в 1895 г., специализируясь на кафедре русской истории, которой руководил В.Б. Антонович. Именно благодаря усилиям В. Б. Антоновича М.В. Довнар-Запольский был оставлен в университете в качестве профессорского стипендиата. Для продолжения научных занятий он был направлен в Московский архив Министерства юстиции России, в котором хранился один из самых ценных источников по истории Великого княжества Литовского – Метрика Литовская.

Осенью 1901 г. произошла защита магистерской диссертации М. Довнар-Запольского «Государственное хозяйство Великого княжества Литовского при Ягеллонах» в Киевском университете. Тогда же, после многочисленных ходатайств В. Антоновича и М. Грушевского, министр просвещения согласился на перевод М. Довнар-Запольского из Московского университета в Киевский. Здесь ученый прошел путь от приват-доцента до профессора, руководителя кафедры русской истории и создателя собственной исторической школы.

В 1905 г. М. Довнар-Запольский успешно защищает докторскую диссертацию «Очерки по организации Западно-русского крестьянства в XVI в.». Он издает также специальную работу, посвященную наиболее крупной в истории ВКЛ аграрной реформе – «волочной помере» – «Крестьянская реформа в Литовско-Русском государстве в половине XVI ст.».

Возглавив кафедру русской истории после своего учителя В. Антоновича, М. Довнар-Запольский должен был переориентироваться на общероссийскую проблематику. Большая часть напечатанных им в этот период работ связана именно с нею, причем тематика работ очень разнообразна, а хронологически охватывает Древнюю Русь, Россию от средневековья до нового времени.

Помимо исследовательской М. Довнар-Запольский вел активную научно-педагогическую работу, итогом которой стало воспитание известных ученых-историков, среди которых: В. Базилевич, А. Оглоблин, А. Гневушев, Ф. Клименка, В. Романовский, П. Смирнов, М. Яницкий, Я. Сташевский, Н. Полонская-Василенко. Формой подготовки своих учеников, помимо традиционных лекций и семинаров, которые пользовались огромной популярностью, стал историко-краеведческий кружок, преобразованный в научную лабораторию с общей методологией исследований, которая опиралась на экономичный материализм, а также тематическим единством - изучением хозяйства отдельных территорий русских земель в средневековье. Напечатанные специальными альманахами, работы кружка стали полноправным пополнением историографии.

Особой страницей биографии М. Довнар-Запольского стала организационно-педагогическая деятельность. В 1907 г. созданные им же в 1906 г. частные коммерческие курсы его усилиями были преобразованы в Киевский коммерческий институт. В течение 10 лет М. Довнар-Запольский являлся неизменным директором института и воплотил в него собственную модель высшего образования, основанную на сочетании фундаментальной теоретической подготовки с практичной направленностью обучения.

В институте была создана творческая атмосфера. Благодаря тому, что институт подчинялся не министерству просвещения, а министерству промышленности и торговли, М.В. Довнар-Запольский добился значительной самостоятельности в определении предметов и методов преподавания.

Учебные планы были ориентированы на углубленное экономико-коммерческое образование в сочетании с юридической подготовкой и иностранными языками. Последнее объяснялась не только изучением заграничного экономического опыта, но и учебными командировками студентов не только в европейские страны, но и в США, Японию, Турцию, Персию, Китай и т.д. Как позднее вспоминал о годах, проведенных в институте академик К. Островитянов «свободная студенческая жизнь казалась жизнью в каком-то другом мире, будто из мрачного подземелья я попал на свежий воздух».

Довольно многогранной в этот период была общественная деятельность М. Довнар-Запольского. В период революционного подъема и либерализации политической жизни 1905 г. интеллектуально-культурная элита Киева объединилась вокруг «Киевских откликов» – либерального издания, в редакционный совет которого вместе с С. Булгаковым, М. Бердяевым, Л. Шестовым, Я. Трубецким, В. Короленко и другими вошел и М. Довнар-Запольский.

В 1902-1905 гг. М.В. Довнар-Запольский избирался гласным Киевской городской думы, где принимал активное участие в разработке вопросов социально-экономической жизни Киева. В 1912 г. он стал одним из основателей и первым председателем управления Юго-Западного отделения Российской Экспортной Палаты. Одновременно М.В. Довнар-Запольский входил в руководство нескольких киевских банков, организационный комитет Всеукраинского Союза кооперативных домовладельческих организаций, участвовал в Первом Южно-Русском Торгово-промышленном съезде и Съезде деятелей по коммерческому судоходству и портовому делу на Юге России.

1917 год выдался трагично-переломным как для карьеры, да и для личной жизни М.В. Довнар-Запольского. Вскоре после февральской революции возник конфликт директора с революционным студенческим комитетом Киевского Коммерческого института, который фактически забрал власть в институте и отклонил директора от работы. Одновременно разгорелся публичный скандал, связанный с «делом Сташевского» – выявлением фактов похищения учеником М. Довнар-Запольского архивных документов. Эти события принудили к отставке с поста директора института и вызвали студенческие обструкции в университете. М. Довнар-Запольский, который при самодержавии имел репутацию вольнодумца и либерала, был обвиненный уже как преданный царскому режиму «реакционер». Киевский Совет депутатов, где преобладали левые силы, завел на историка дело о его сотрудничестве с царским режимом. Однако благодаря покровительству друзей и учеников в марте 1917 г., комиссия комиссаров признала отсутствие «состава преступления» и сняла с ученого все обвинения.

После этих событий к преподавательской деятельности в Киеве М. Довнар-Запольский не возвратился. Он сосредоточил все свои усилия на работе в белорусских организациях в Киеве, а также являлся одним из представителей интересов БНР в Украине. А в декабре 1919 г., накануне вступления в Киев Красной армии ученый окончательно покидает город.

Таким образом, киевский период явился важнейшим этапом в научной, педагогической и общественной деятельности М. В. Довнар-Запольского. Именно в Киеве он окончательно сформировался как известный ученый-историк, талантливый педагог и прогрессивный общественный деятель.

УДК 378.14:394.91(476)

ОЛЬФЕРОВИЧ А. Б., декан ИЭФ, канд. экон. наук
Белорусский государственный технологический университет
ief@belstu.by

КОВАЛЬ О. В., канд. ист. наук
Белорусский государственный технологический университет
koval@belstu.by

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА ИНЖЕНЕРНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО ФАКУЛЬТЕТА БГТУ

В современных условиях межкультурного взаимодействия УО «Белорусский государственный технологический университет», наряду с другими вузы Республики Беларусь, проводит целенаправленную работу по развитию международного сотрудничества, увеличению контингента иностранных студентов, магистрантов и аспирантов, расширению экспорта научной продукции, организации научных мероприятий и т. д.

Основными документами, регламентирующими вопросы обучения иностранных граждан в белорусской высшей школе, являются Закон Республики Беларусь «О правовом положении иностранных граждан и лиц без гражданства в Республике Беларусь», Кодекс Республики Беларусь об образовании, Указ Президента Республики Беларусь «О присоединении Республики Беларусь к Конвенции о признании квалификаций, относящихся к высшему образованию в Европейском регионе» [1, с. 73]. Важными нормативно-правовыми документами по международному сотрудничеству являются двусторонние межправительственные соглашения с рядом государств постсоветского пространства и дальнего зарубежья, с которыми белорусские университеты успешно развивают научные и образовательные контакты: Российская Федерация, Украина, Таджикистан, Туркменистан, Казахстан, Ливан, Ливия, Иран, Китай, Вьетнам, Азербайджан и т. д.

Одним из приоритетных направлений международного сотрудничества является экспорт образовательных услуг. Данное направление в Республике Беларусь находится под постоянным контролем, так как считается важным составляющим компонентом внешнеэкономической деятельности страны. Приоритетность экспорта образовательных услуг была оформлена на законодательном уровне. Основными документами по развитию экспорта в сфере образования являются Концепция развития экспорта образовательных услуг в рамках сотрудничества Республики Беларусь с иностранными государствами в 2007–2010 гг., Национальная программа поддержки и развития экспорта Республики Беларусь на 2016–2010 гг. [2, с. 280]. Министерство образования Республики Беларусь регулярно контролирует деятельность вузов по вопросу обеспечения экспорта образовательных услуг и содействует созданию необходимых условий, направленных на его увеличение.

География стран, из которых приезжают иностранные студенты, магистранты и аспиранты на инженерно-экономический факультет, достаточно широкая: Туркменистан, Таджикистан, Китай, Ливан, Ирак, Вьетнам, Азербайджан, Российская Федерация, Литва, Эквадор и т. д. Для расширения экспорта образовательных услуг на факультете регулярно проводится работа по привлечению иностранцев на I и II ступень обучения: реализуется почтовая и электронная рассылка рекламных материалов по учреждениям среднего и среднетехнического образования, вузам и научным центрам зарубежных стран, распространяется информация про факультет в виртуальном пространстве, проводится профориентационная работа для слушателей языковых курсов.

Особое значение руководство университета уделяет экспорту научно-технической продукции, который также относится к приоритетным направлениям международного сотрудничества. Наиболее успешные научные проекты инженерно-экономический факультет БГТУ реализовал совместно с инициативой «Жилищное хозяйство в Восточной Европе», Вильнюсским университетом Гедиминаса, Всемирным банком, программой Европейского союза «ERASMUS», проектом «Home» и т. д.

Развитие научных связей реализуется не только в совместных темах, но и в международных научных мероприятиях, в рамках которых расширяется диалог исследователей по наиболее актуальным вопросам. Согласно подписанным договорам о международном межвузовском сотрудничестве инженерно-экономический факультет БГТУ развивает научные связи с Белоцерковским национальным аграрным университетом, Брянским государственным техническим университетом, Омским государственным техническим университетом и т. д. Проведение совместных научных мероприятий, издание сборников статей и материалов конференций, развитие студенческой науки позволяет расширять международные контакты между кафедрами и деканатами вузов, находить новые формы межнационального сотрудничества.

В рамках проектов студенческой академической мобильности некоторые учебные группы становятся многонациональными, что требует от педагогов разработки индивидуальных методик. На факультете проводится работа по созданию комплекса мер для успешной социально-психологической адаптации иностранцев. Одним из условий интеграции иностранных граждан в образовательное пространство университета специалисты считают привлечение иностранцев к спортивным и культурным мероприятиям вуза. Особым значением для интеграции иностранных граждан в образовательную среду БГТУ отличается педагогическая деятельность кафедры физического воспитания инженерно-экономического факультета. Спортивная работа способствует расширению неформальных общения между студентами разных национальностей, помогает раскрыть лучшие качества личности, оказывает ключевую роль в борьбе со стрессами в сложный период первоначальной адаптации иностранцев, способствует интеграции иностранных граждан в принимающее общество.

Необходимо отметить, что при работе с иностранными гражданами в образовательном процессе может существовать языковой барьер, а это значительно затрудняет адаптационный процесс. Привлечение иностранных студентов, магистрантов и аспирантов к различным культурным мероприятиям университета позволяет повысить их уровень коммуникативной компетенции. Создание системы досуга в Белорусском государственном технологическом университете содействует успешному преодолению разного рода психологических и социальных барьеров иностранных граждан в Республике Беларусь. Важную роль в развитии социальных контактов студентов-иностранцев играют дисциплины общественно-гуманитарного цикла.

Таким образом, международное сотрудничество инженерно-экономического факультета БГТУ развивается в соответствии с нормативно-правовыми документами Республики Беларусь. Деканат и профессорско-преподавательский состав факультета ищет эффективные формы расширения экспорта образовательных услуг и научной продукции, проводит работу по созданию комплекса мер по социально-психологической адаптации иностранцев в образовательную среду Белорусского государственного технологического университета.

Література

1. Калачева, И. И. Поликультурное образование в системе межкультурных коммуникаций молодежи / И. И. Калачева. – Минск: РИВШ, 2016. – 134 с.

2. Можаяева, Л. Е. Экспорт образовательных услуг учреждением образования «Гомельский государственный университет имени Ф. Скорины» / Л. Е. Можаяева, М. В. Тимошенко // Высшая школа: проблемы и перспективы: матер. 13-й Междунар. науч.-метод. конф., Минск, 20 февр. 2018 г. В 3 ч. Ч. 3. – Минск: РИВШ, 2018. – С. 279–282.

УДК 378.036:78(477)

ОРДИНА Л.Л., канд. пед. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

kaffilosipolit@ukr.net

ЕСТЕТИЧНІ ВИМІРИ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА

Естетичні виміри українського мистецтва зумовлюються художнім представленням багатства образного змісту, стилістичними закономірностями форми, що органічно зливається з ним. Єдність змісту і форми художньо-образного відтворення дійсності - закономірність, притаманна справжньому, високому мистецтву. Через те, виявлення художніх переваг образної суті українського мистецтва має йти пліч-о-пліч з розкриттям найістотніших, найхарактерніших особливостей національної мови. Національний характер образного строю не може бути повноцінно розглянутий без осмислення національних характеристик художніх закономірностей форми.

Непересічні цінності українського мистецтва ґрунтуються на єдності змістовних компонентів народної творчості. На фольклорні витoki естетичних властивостей творчості українських авторів вказують майже всі дослідники. Розгляд естетичних переваг змісту у єдності з аналізом національних особливостей формотворення приводить до висновку про надзвичайну роль фольклорних джерел в українському мистецтві. Народна стихія пронизує кращі твори професійних майстрів.

До естетичних вимірів українського мистецтва можна віднести естетичне переживання української музики, що вивела українську пісню на світовий простір; усвідомлення образно-художньої майстерності українських митців, що сприяє вихованню шанобливого ставлення студентів до національного мистецтва; застосування гармонії як чинника динамізації естетичних поглядів і переваг, що мають виростати з емоційної, внутрішньої прихильності до національного. Без усвідомлення національного не можна досягнути загальнолюдського в сфері естетики. М. Бердяєв, досліджуючи співвідношення національного та інтернаціонального, підкреслював, що «вселюдськість не має нічого спільного з інтернаціональним, а є мірою всього національного[1, 154-157].»

Література

1. Бердяєв Н.А. Національність і людство / Н. А. Бердяєв // Сучасність, 1993, №1. – С. 154-157.

УДК 371.1-058.237(476)«18/19»

ОСТРОГА В.М., канд. ист. наук

Белорусский государственный технологический университет

ostroga.v@mail.ru

ИЗУЧЕНИЕ ИСТОРИИ УЧИТЕЛЬСТВА БЕЛАРУСИ В КОНЦЕ XIX – НАЧАЛЕ XX ВВ. (ИСТОЧНИКИ ЛИЧНОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ)

В современной исторической науке все больше внимания уделяется вопросам повседневности, проблемам отдельно взятого человека в истории, его внутреннему миру, восприятию происходящих событий. Интересным и ценным источником по изучению истории народного образования и социального положения учителей данного периода являются их мемуарные воспоминания, письма и дневники. Данный вид источника, несмотря на субъективность, является незаменимым при изучении культурного и морального облика учителя, его психологии, ментальности. Чаще всего предметом источников личного происхождения является жизнь самого автора или людей близких, знакомых ему на фоне определенной исторической эпохи со всеми ее сложностями и противоречиями. Не будучи связаны формальными канонами, авторы приводят сведения, которых не содержат официальные документы. Эти материалы носят доверительный, откровенный и правдивый характер, помогают проникнуть в неповторимую атмосферу изучаемых событий, в определенной степени понять и почувствовать «дух времени». Как писал советский историк М. К. Покровский, они представляют тот психологический фон и ту связь, без которой имеющиеся в наших руках отдельные документы могут оказаться непонятными или понятыми неправильно.

В конце XIX – начале XX вв. потребность в грамотных работниках в условиях развития капиталистических отношений способствовала возникновению многих типов школ. Успех работы во многом зависел от правильного решения проблем, связанных с организацией учебно-воспитательного процесса в специфических условиях отсталой пореформенной деревни. Остро вставала проблема систематической подготовки учителей и определение их социального статуса. Правовое положение учительства находилось в зависимости не только от каждого члена училищного совета или чиновника дирекции народных училищ, но и от сельского старосты, писаря, урядника и даже корчемника. Список дополняли местный батюшка, волостные и земские управы. Из-за тяжелого в физическом и моральном отношении труда, который мог обеспечить только минимальные потребности, многие учителя не выдерживали продолжительных сроков службы и искали лучшие места.

Бывший учитель А. Б. Петрищев резко критиковал существовавшую в то время систему подготовки учительских кадров. Он отмечал, что в пореформенный период все настойчивее «стучались в институтские двери» дети крестьян, которые окончили двухклассные министерские училища. «Наиболее даровитые и упорные в поисках света» попадали в учительскую семинарию. Самые способные, прослужив обязательные 4 года учителем, поступали в институт. Путь трудный и утомительный, но вряд ли он окупается достигнутыми результатами: «институт не дает прав среднего образования: науки в нем меньше, чем в гимназии; иностранных языков... вовсе нет. Овчинка явно не стоит выделки» [1, с. 6].

Никого не могут оставить равнодушным переживания некой учительницы В.К., пожелавшей остаться неизвестной, которая работала в одной из сельских школ Витебской губернии. Она пишет, что совсем не ожидала назначения «в такую глушь». Незнание быта деревни, идеализация жизни и работы в сельской школе часто приводили к страданиям и мучительным переживаниям: «школа имела самый жалкий вид: соломенная крыша по местам прогнила, колонны, поддерживающие крыльцо, пошатнулись и грозят ежеминутно падением», «запах гнили, холод, полумрак комнаты давили невыносимо. Ведь тут от тоски умрешь: ни книг, ни соседства, где можно было бы отдохнуть душой» Материальная бедность («жалованье» 12 руб. 50 коп. в месяц) отражалась не только на здоровье учителей, но и приносила тяжелые моральные переживания [2, с. 7, 22]. Один из учителей отмечал, что его коллега, получая «жалование кучеров захолустных городов – 60 руб. в год», чтобы не умереть с женой с голоду, собирал в лесу на продажу малину, помогал крестьянам в полевых работах (не безвозмездно, конечно), продавал ученикам перья и бумагу. Недоедание – доля сельского учителя, как и доля среды, где он работает – русского народа. Я не свожу всего к хлебу единому, но и не умоляю его роли в жизни» [3, с. 27, 30].

Неизвестная учительница В. в своем письме затрагивала еще одну острую проблему: крестьяне долгое время не понимали необходимости образования, считали его лишним и даже вредным. И особая неприязнь появлялась к учению, если в деревенскую школу присылали учительницу. В письме сообщается, что «женщину и за человека не считают, с недоверием относятся к ее знаниям и деятельности»: «Где это бабе справиться с таким делом. Она и ребят не бьет – распустила. Или это свет на клин сошелся, или людей нет, что нам прислали наставницу, а не учителя». Много надо было потратить сил, чтобы подчинить своему авторитету детей и услышать от их родителей снисходительное «учительницы тоже бывают не хуже учителя». Но такой лестный отзыв – достаточно большая редкость [4, с. 178].

Н. Д. Кившенко вспоминала, что в первые годы преподавательской деятельности она не знала, как «скорей сойтись с крестьянами и искала предлога проникнуть к ним, войти в их жизнь, но потерпела полное фиаско, так как с их стороны не было того же желания, и они смотрели на меня, как на барышню, которая, по их предположению, непременно должна гнущаться ими и может учить их ребят потому только, что ей дают гроши за это». В новой же школе ситуация изменилась в лучшую сторону: «Здесь же они сами идут ко мне». В ее учительской квартире всегда собиралось много народа. Крестьяне приходили в училище не только за советом или на «народные чтения», но и чтобы услышать волшебные звуки пианино (в дневнике часто встречаются записи: «по просьбе всех я сегодня играла песни»). «Школа моя растет, – отмечала Н. Д. Кившенко. – Она может вместить 35 человек, а в нынешний год у меня их 52». В конце своих записей отмечает, что целью ее жизни было «искреннее желание делать добро и насколько можно больше быть полезной окружающим меня людям» [6, с. 27, 91, 95, 106, 162]. Учительница А. А. Штевен, высокообразованная городская жительница, с ужасом вспоминает сельский скудный образ жизни, те корки хлеба, которые ее ученики называли обедом, «болезнь и смерть при такой обстановке, что и забыть невозможно». Она пишет, что «неизбежны разочарования... знаю, что на большинство людей среда всегда будет влиять сильнее, нежели школа; я думаю, что значение школы – в даваемом ею развитии, которое поможет народу изменить условия своего быта и тогда уже избавиться от своих пороков» [7, с. 10]. Ее слова звучали пророчеством.

Таким образом, являясь одним из ценных источников для изучения повседневности, мемуарные произведения помогают проникнуть в социально-психологическую атмосферу эпохи. Авторский субъективизм, в данном случае учительства, к которому до недавнего времени исследователи-историки относились настороженно и весьма скептически, теперь осознается и воспринимается как способ более разностороннего и правдивого осмысления исторической действительности.

Литература

1. Петрищев, А. Б. Заметки учителя /А. Б. Петрищев. – СПб.: Знание, 1905. – 411с.
2. В.К. Тяжелая доля. Отрывки из «Дневника» учительницы (работавшей в Белоруссии) / В.К. – Витебск, 1903. – 42 с.
3. Дидо. Заметки и наблюдения (Из заметок бывшего сельского учителя) / Дидо. – СПб.: тип. М. Меркушева, 1902. – 98 с.
4. Из школьной жизни. Письмо учительницы // Народное образование в Виленском учебном округе. – 1908. – № 4. – С. 177-178.
5. Кившенко, Н. Д. Дневник сельской учительницы / Н. Д. Кившенко. – СПб.: изд. жур. «Русское богатство», 1887. – 162 с.
6. Штевен, А. А. Из записок сельской учительницы / А. А. Штевен. – С-Петербург, 1895. – 168 с.

УДК: 213:903(678)

ТИТОВ С. М., аспірант кафедри релігієзнавства
КНУ ім. Тараса Шевченка
 sergeyntitov@gmail.com

ПАЛЕОЛІТИЧНІ «ВЕНЕРИ» ЯК СВДЧЕННЯ АРХАЇЧНОЇ РЕЛІГІЙНОСТІ

Аналізуючи характер вірувань людей, що жили десятки тисячоліть тому, дослідник стикається з дефіцитом фактичного матеріалу, на основі якого можна було б робити якісь висновки. У релігієзнавстві немає ані текстів, ані інших історичних документів. Вся дослідницька діяльність базується на інтерпретації виключно археологічних знахідок, артефактів періоду верхнього палеоліту, таких як предмети побуту, прикраси, печерні розписи, а також фігурки малої пластики, об'єднані у великий клас під назвою палеолітичні «венери».

Венери палеоліту - це, як правило, фігурки жінок, вироблені з кісток тварин або каменю, що датуються періодом верхнього палеоліту, з ареалом поширення стоянок від Європи до Байкалу. Список найбільш відомих статуеток виглядає наступним чином:

1. Венера з Холє-Фельс, 35-40 тис. років, Швабський Альб, Німеччина, бивень мамонта;
2. Людинолев 32 тис. років, Швабський Альб, Німеччина, печера Штадель, бивень мамонта;
3. Вестоницька Венера, 27-31 тис. років, Моравія, кераміка;
4. Венера Віллендорфська, 24-26 тис. років, Австрія, вапняк;
5. Венера з Леспюг, 23 тис. років, Аквітанія, Франція, слонова кістка;

6. Венера Мальтінська, 23 тис. років, Іркутська обл., Росія, бивень мамонта;
7. Венера Брасемпуйська, 22 тис. років, Аквітанія, Франція, слонова кістка;
8. Венера Костенківська, 21 тис. років, Воронежська обл., Росія, вапняк;
9. Венера Лоссельська, 20 тис. років, Дордонь, Франція, вапняк.

Антропоморфні зображення, не залежно від своєї форми, - чи то це пластичні фігурки, чи то наскальні розписи, своєю більшістю, так чи інакше, пов'язані з жіночими образами. Саме це домінування і є примітивним у всій палеолітичній образотворчій діяльності. На частку чоловічих образів випадає менше 1/10 усіх знайдених зображень. Більш точну статистику дає З. А. Абрамова у роботі «Найдавніший образ людини». За її підрахунками, гендерне співвідношення усіх артефактів періоду палеоліту виглядає наступним чином: загальна кількість – 1.125 одиниць, із них жіночих образів - 831, чоловічих - 47, людини взагалі - 202, антропо- і зооморфних - 45.

Той факт, що більшість з них виконані без персональних рис, викликає розпач у мистецтвознавців, що досліджують цей період. Показовим у цьому плані може бути коментар мистецтвознавця Н. А. Дмитрієвої: «кидається в очі одночасно і майстерність і примітивність ... Майстерність в тому, як цілісно і сильно відчутна пластика об'ємів тіла: у цьому сенсі фігурки виразні і навіть монументальні. Але в них немає проблеску духовності. Немає навіть обличчя - обличчя не цікавило, ймовірно, просто не усвідомлювалося як предмет, гідний зображення. Палеолітична Венера ... – посудина родючості. І нічого понад цього». Однак негатив мистецтвознавця в даному випадку змінюється оптимізмом релігієзнавця. Якщо ми розуміємо, що палеолітичний художник навмисно пішов від персоналізації свого творіння, то інтерпретація того, що він вклав у це узагальнення, допоможе нам наблизитися до характеру його вірувань. І, оскільки стиль фігурок є загальним для такого величезного простору і зберігався протягом кількох тисячоліть, то можна припустити, що характер вірувань, поміщених за практикою застосування фігурок, був досить поширеним для всього верхнього палеоліту.

Аналіз та інтерпретація «венер» створили безліч різноманітних концепцій, що намагаються пояснити їх призначення. Багато з цих теорій були відкинуті, а деякі й досі є ключовими в плані інтерпретації цих знахідок. Так, наприклад, на початку ХХ століття у західноєвропейській літературі існувала теорія, згідно з якою у жіночих статуетках відбивався естетичний ідеал людей кам'яного віку та прояв їх еротичних переживань. Деякі прихильники цієї теорії і сьогодні дотримуються ідеї «палеолітичної порнографії». «Солютерські жіночі фігурки, демонстрація їх вульви, пов'язані із сильним фізичним бажанням їжі і сексу у молодих людей». Акцент на увагу до чітко виражених жіночих морфологічних рис, особливо до вульви, довгий час мав широку популярність на правах єдиного вірного. Однак навіть побіжний зовнішній аналіз різних фігурок змушує засумніватися у правильності даного акценту. А саме, далеко не всі «венери» мають саме ці ознаки жіночої морфології. Описуючи «венер» можна говорити про виразний жіночий контур, але частіше за все про «усічене» жіноче тіло, часто без голови і рук. Дешифруючи дану семантику, антропологи говорять про зображення абстрактного жіночого тіла, неперсоніфікованого, загального. Подальша інтерпретація цієї семантики являє скоріше необ'єктивний характер символу, а здатність автора гіпотези до висновків і узагальнень, що й робить будь-яку гіпотезу об'єктом для критики, забезпечуючи як приріст наукових публікацій, так і приріст обсягу гуманітарного знання в цілому.

Мірча Еліаде, пояснюючи ці знахідки, звертається до усвідомлення процесу оновлення природи і відображення його в ментальності архаїчного людини. На цьому етапі зароджується те, що називається космічною релігією, оскільки одним з найважливіших спостережень людини, що зберігається у мові і пам'яті поколінь, є безперервні цикли народження і смерті як циклічного оновлення світу.

Розвиваючи цю концепцію, можна додати наступне. Ритми самого життя, що проявляються в його циклічності: у циклах місяця, змінах пів року, у чітких термінах вагітності та інші цикли, – співвідносяться у свідомості людини з передвстановленим загальним ритмом життя. І в цьому плані, жіноче тіло виступає як свого роду аватар, його матеріальний прояв, наділений владою народжувати нове. А жіноче лоно – як брама життя, що випускає у світ кожен нову людину. Містерія народження у свідомості людини архаїки – таїнство, яке породжує магічно-релігійні уявлення про те, що знаходиться по той бік неспроявленого, приховану сферу, що являє на світ нове життя. На мою думку, функція дітонародження протиставлена смерті у свідомості людини палеоліту. Припинення народження означає припинення самого життя, оскільки смерть і природне зменшення обумовлені природним плином життя і його ентропією, у той час як поява нового життя ніким і нічим не гарантована. Нове, регенерація життя може вичерпатися, як може припинити плодоносити дерево, як можуть зникнути звірі у лісі. Жінка так само може бути неплідною і, не залежно від своїх якостей і сили, вона не має влади над своєю здатністю давати нове життя. Таким чином, народження і продовження життя це дар, джерело якого не підвладне людині. І від нього, від цього джерела, залежить подальша доля роду, племені. Звідси, можливо, перевага надається грудям відтягнутим годуванням, стегнам збільшеним вагітністю та пологами. Така жіноча морфологія краща для продовження життя, його стабільності і благополуччя. Більш того, на думку деяких дослідників в епоху палеоліту, саме у кроманьйонця складаються форми сексуальної регламентації, як наприклад табу на інцест. Супутньою ілюстрацією може служити сучасна гіпотеза про змішані сексуальні контакти у неандертальця, що призвело до їх зникнення.

Підводячи підсумок можна відзначити, що аналіз таких стародавніх артефактів як палеолітичні «венери», не є безрезультатним та виявити цікаві і переконливі гіпотези щодо їх інтерпретації. Досліджуючи їх у порівнянні й зіставленні з іншими знахідками, ми можемо виявити у них схожий характер використання, а також простежити схожі аналогічні елементи у нині існуючих примітивних народностей.

УДК 327(476/477)«1921»

РАЙЧОНАК А.А., канд. гіст. наук

Беларускі дзяржаўны тэхналагічны ўніверсітэт

raichenok@belstu.by

РЫЖСКАЯ МІРНАЯ ДАМОВА 1921 ГОДА Ў ГІСТАРЫЧНЫМ ЛЁСЕ БЕЛАРУСКАГА І УКРАЇНСКАГА НАРОДАЎ

Адной з галоўных падзей, якая вызначыла ход гістарычнага развіцця Ўсходне-Еўрапейскага рэгіёну ў міжваенны час і аказала непасрэдны ўплыў на лёсы беларускага і украінскага народаў, было падпісанне і ажыццяўленне Рыжскага мірнага пагаднення паміж Польшчай і Савецкай Расіяй.

У выніку падпісання Рыжскага міру склалася даволі цікавае становішча. Сам савецка-польскі канфлікт разгортваўся на фоне нацыянальнага руху ў былых еўрапейскіх імперыях. Сутнасцю гэтага руху было стварэнне ў Еўропе нацыянальных дзяржаў з мэтай хутчэйшага іх уключэння ў працэс мадэрнізацыі. Пры гэтым ставілася мэта праз стварэнне нацыянальных дзяржаў скласці сістэму калектыўнай бяспекі, каб пазбегнуць этнічных канфліктаў у будучыні. Менавіта да такога стану павінна была прывесці Версальская сістэма, на думку яе стваральнікаў. Але непаслядоўнасць у ажыццяўленні гэтых прынцыпаў і жаданне выкарыстаць становішча для ажыццяўлення сваіх уласных інтарэсаў за кошт больш слабейшых на той момант суседзяў прывяло амаль да супрацьлеглых вынікаў. Адным з такіх пытанняў было пытанне Заходняй Беларусі і Заходняй Украіны ў складзе Польшчы.

У выніку савецка-польскай вайны над Беларуссю паўстала пагроза падзелу, што добра разумелі прадстаўнікі ўсіх плыняў беларускага палітычнага руху. І калі пазіцыя па гэтаму пытанню прадстаўнікоў БССР зразумела (яны дзейнічалі ў рэчашчы пазіцыі РСФСР), то дзеячы БНР ішлі іншым шляхам.

Пачынаючы са жніўня, прадстаўнікі БНР звяртаюцца да міжнароднай супольнасці, каб давесці патрабаванні аб уліку інтарэсаў беларускага народу. Так 14 жніўня 1920 г. яны накіроўваюць “Мемарандум дэлегацыі БНР паслам саюзных дзяржаў на Парыжскай мірнай канферэнцыі аб праве беларускага народа на самавызначэнне і захаванне тэрытарыяльнай цэласнасці.”, 20 жніўня 1920 г. – ноту Рады Народных Міністраў БНР урадам РСФСР і Польшчы па пытанні ўдзелу яе прадстаўнікоў у расійска-польскіх перагаворах. Аб напружаных спробах выратаваць сітуацыю сведчаць наступныя дакументы: 7.09.1920 нота Рады Народных Міністраў БНР міністру замежных спраў і ўраду Рэчы Паспалітай з прапановай прызнаць незалежнасць БНР дзеля паспяховага змагання з Расеяй; нота пратэсту Рады Народных Міністраў БНР Мірнай Канферэнцыі ў Парыжы, Ураду Польшчы і ўраду РСФСР у справе мірных перагавораў паміж Расеяй і Польшчай; нота ў Парыж супраць гвалтоўнага абвяшчэння Савецкай Беларусі; нота ўраду ЗША; 10.09.1920 пратэст прэзідыуму Рады БНР Мірнай Канферэнцыі ў Парыжы; 15.09.1920 Мемарандум Рады Народных Міністраў БНР Мірнай Канферэнцыі ў Парыжы ў справе распачатых мірных перагавораў паміж Расеяй і Польшчай; 2.10.1920 патрабаванне прызнання і допуску да ўдзелу ў перагаворах; 5.10.1920 зноў патрабаванне прызнання і допуску да ўдзелу ў перагаворах; 8.10. 1920 супольны пратэст “Да ўсіх” Дэлегацыі БНР і Усходне-Галіцкай рэспублікі (Заходне-Украінскай Народнай Рэспублікі) супраць захопу іх зямель на аснове рыжскай прэлімінаарнай дамовы. [1. С.864 -905]

Як бачна з пераліку дакументаў, праца вялася па разнастайных накірунках, але ўсё дарэмна. 12 кастрычніка падпісваецца прэлімінаарны мір, які фактычна прадвызначыў падзел Беларусі. Аналіз дакументаў, створаных непасрэднымі ўдзельнікамі падзей, дазваляе зрабіць некалькі вывадаў: па-першае, ні Польшча, ні Расія не былі зацікаўлены ў вырашэнні беларускага пытання на падставе права беларускага народа на самавызначэнне і разыгрывалі беларускаю карту з мэтай захавання ўлады і вырашэння сваіх бягучых задач; па-другое, хаця камуністы-беларусы і стаялі на пазіцыях абароны нацыянальных інтарэсаў, але не мелі ні дастатковых сіл, ні ўплыву на цэнтральнае кіраўніцтва РСФСР. Палякі, згодна прэлімінаарнага мірнага дагавора, прызналі незалежнасць БССР з палітычных мэтай, але не жадалі бачыць у кіраўніку БССР, Чарвякове, правамоцнага прадстаўніка, што ж тычыцца дэлегацыі БНР, то з палітычных меркаванняў яе лічылі за лепшае ўвогуле не заўважаць.

Па-сутнасці сітуацыю з акалічнасцямі заключэння міру прасвятліў Нарком замежных спраў РСФСР Г. В. Чычэрын, робячы справаздачу на VIII-ым з'езде Саветаў, які адбыўся 22–29 снежня 1920 г. У прыватнасці ён сказаў: “21 верасня пачалася ў Рызе мірная канферэнцыя паміж Расіяй і Украінай, з аднаго боку, і Польшчай – з другога. Як толькі адбыўся першы кантакт нашых дэлегатаў з польскімі і высветлілася магчымасць мірнага выходу, УЦВК 23 верасня звярнуўся да Польшчы з прапановамі ў мэтах хутчэйшага заключэння міру пакінуць у баку тое рознае тлумачэнне прынцыпаў самавызначэння народаў, у сувязі з чым дэбаты могуць адтэрмінаваць заключэнне міру, і надоўга аддаліць яго, і абмежавацца вызначэннем усходняй мяжы Польшчы. Прычым значна ўсходняй той, якую зафіксаваў у снежні Вярхоўны саюзны савет... Гэты гістарычны крок УЦВК адыграў вырашальную ролю ў ходзе нашых перагавораў з Польшчай. Мы прапанавалі тэрытарыяльнае прырашчэнне ўзамен адмовы Польшчы ад палітыкі стварэння буферных дзяржаў, нібыта самастойных, але ў сапраўднасці прыкрываючых сабою польскае панаванне на Украіне і ў Беларусі” [2. С.715].

Вяртаючыся да падзей савецка-польскага канфлікту, трэба зазначыць наступнае. Кожны з варагуючых бакоў апеляваў да міжнароднай супольнасці, спасылаючыся на права нацый на самавызначэнне. Увогуле, само стварэнне польскай дзяржавы грунтавалася на гэтым прынцыпе. Але, як толькі справа даходзіла да права беларусаў і ўкраінцаў на самавызначэнне свайго лёсу, тут два бакі дзейнічалі аднолькава. З аднаго боку, яны прызнавалі за Беларусь і Украінай права на незалежнасць, а з другога, лічылі магчымым вырашаць іх лёс фактычна без іх ўдзелу. Гэтыя супярэчлівасці знайшлі сваё адлюстраванне ў тэксе савецка-польскага дагавора. Так у артыкуле II-м гаворыцца: “Абодва дагаворныя бакі, згодна прынцыпу самавызначэння народаў, прызнаюць незалежнасць Украіны і Беларусі ...”, далей ідзе пералік населеных пунктаў, якія складалі мяжу паміж Польшчай і Беларуссю, але ж дадзеная мяжа, відавочна, не супадала з этнаграфічнай мяжой рассялення палякаў і беларусаў. Між тым, калі расійская дэлегацыя звярнула на гэтую акалічнасць увагу палякаў, тыя заўважылі, што ў 1920 г. гэтая ж акалічнасць не перашкодзіла савецкай уладзе перадаць значную частку беларускай тэрыторыі Літве, каб заручыцца яе падтрымкай для барацьбы з Польшчай.

Згодна ўмоў Рыжскага дагавора Заходняя Беларусь і Заходняя Украіна адыходзіла да Польшчы, а БССР фіксавалася ў межах 6 павеатаў Мінскай губерні. Такім чынам, доўгачаканы мір не вырашаў праблему, а пераводзіў яе ў латэнтны стан. Зразумела, што гэта не магло задаволіць шырокія беларускія колы. У лютым 1922 г. урад БНР накіроўвае мемарандум у адрас Генуэзскай канферэнцыі з патрабаваннем адмены Рыжскага міру. Зразумела, што гэтыя захады засталіся безвыніковымі з прычыны незацікаўленасці ў гэтым галоўных бакоў. Па сутнасці, пад Еўропай была закладзена бомба, якая выбухнула ў 1939 годзе, што яшчэ раз падцвярджае тэзіс аб небясьпечнасці ігнаравання нацыянальнага пытання і спробы вырашэння яго на падставе права мацнейшага.

Літаратура

1. Архівы Беларускай Народнай Рэспублікі / Уклад., падрыхт. тэксту, уступ. арт., камент., пер., паказ. С.Шупы. Т. 1., кн.2. Нью-Йорк і інш. : Бел. ін-т навукі і мастацтва Т-ва бел. пісьменства "Наша ніва", 1998. 1721 с.
2. Документы внешней политики СССР / Министерство иностранных дел СССР. [Т. 3 : 1 июля 1920 г. — 18 марта 1921 г. / редколлегия: Г. А. Белов и др.]. 1959. 723 с.

УДК 321.7

САМОЙЛЕНКО Л.Я., канд. наук з державного управління
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТІВ І ПРОЦЕСІВ САМОРОЗГОРТАННЯ ДЕМОКРАТІЇ

Методи пізнання інститутів і процесів саморозгортання демократії розглядаються як фундаментальні і специфічні конструкції. Вони розглядаються через історичну призму і об'єднуються з гносеологічним, пізнавально-цільовим і методологічним розділами, які зумовлені специфічними завданнями дослідження всієї системи демократії. Цей феномен спрямований на невинне саморозгортання інститутів демократії, що може здійснюватися лише тоді, коли вона буде спроможна вирішувати все нові і нові завдання у розвитку суспільства.

Успішне розв'язання актуальних теоретичних і практичних питань дослідження інститутів і процесів саморозгортання демократії, вимагає кропіткої інтелектуальної роботи щодо вирішення методологічних проблем. "Саме через формування методології пізнання, - як наголошує О.І. Бризгалов, - формується сама теорія, бо не існує теорії без методології, як і методології без теорії" [1, 19].

Залучення методології науки як основи науково-пізнавальної та практично-перетворюючої діяльності суспільства сприяє формуванню вихідних методологічних ідей для всебічної модернізації суспільного життя, для модифікованого сприйняття та інтерпретації новітніх політичних, економічних і культурних трансформацій в Європі і світі.

Зразу ж варто підкреслити, що у науці методологію прийнято відрізняти від системи принципів і прийомів формування та застосування методів, як пізнання, так і практичної цілеспрямованої зміни дійсності. У контексті нашої тематики методологію політики, а також її підсистеми - саморозгортання демократії, можна визначити як систему принципів розробки та використання методів політологічного пізнання саморозгортання демократії та практичного перетворення суспільно-політичних реалій у процесі політичної життєдіяльності.

У цьому плані нами використовуються методологічні принципи, які визначають політико-філософську специфіку дослідження феномену саморозгортання демократії владних інститутів: принцип історизму, згідно з ним феномен саморозгортання демократії повинен розглядатися в закономірному історичному розвитку, у тісному зв'язку з конкретно-історичними умовами його існування в соціумі; принцип соціального детермінізму, який спрямований на розгляд цілісних соціальних ситуацій, дій мас, макроскопічних закономірностей при дослідженні феномену саморозгортання, спираючись при цьому на причинне мислення в усіх суспільних процесах. А принцип комплексності орієнтує на дослідження інститутів і процесів саморозгортання демократії з позицій всіх гуманітарних наук. Інший принцип - діалектичної єдності соціальної теорії і соціальної практики вказує на перевірку істинності теоретичних положень, що стосуються феномену саморозгортання демократії. Принцип демократизму є основоположним принципом, згідно з яким в Україні відбуваються якісно нові перетворення економічних, політичних, соціальних, культурних відносин, що сприяють саморозгортанню демократії українського суспільства.

Одним з перших, хто переосмислив зміст і функцій методології був П.В. Копнін, який схарактеризував метод як спосіб не тільки пізнання, а й практичного перетворення

реальності людьми. Він пише, що метод - спосіб досягнення певних результатів у пізнанні та практиці. Довільний метод (чи то метод пізнання, чи промислового виробництва) включає в себе пізнання об'єктивних закономірностей, на основі яких виникають прийоми або їх системи для пізнання і практичної дії... Самі по собі об'єктивні закономірності не складають методу, методом стають вироблені на їх основі прийоми, котрі слугують для подальшого пізнання і перетворення дійсності, для досягнення нових результатів [2]. На думку Й. Шумпетера "демократичний метод - це такий інституційний устрій для прийняття політичних рішень, за якого окремі індивіди одержують владу приймати рішення в результаті конкурентної боротьби за голоси людей" [3].

Визначений спосіб наукового дослідження суспільного життя, зокрема одного з її різновидів - демократії, називається методом. Той чи інший метод припускає обрання певної стратегії дослідження, що дає можливість встановити об'єктивні закономірності історичних типів демократії, теоретично обґрунтувати напрями саморозгортання сучасних форм демократії. В політичній теорії використовуються методи суміжних або близьких галузей знань. Верифікація методів як політичного пізнання, так і практичної політичної діяльності, їх перевірка на дієвість чи, навпаки, неспроможність як засобів не лише адекватного осмислення, а й результативної трансформації суспільства засобами політичного впливу відбуваються тільки в сфері пізнання та практичного перетворення соціальної дійсності.

У дослідженні процесу саморозгортання демократії на сучасному етапі науково-технічного прогресу поряд з емпіричним та теоретичним рівнями наукового пізнання можна виділити метатеоретичний, як передумову суть теоретичного саморозгортання демократії. Вихідні ідеї, визначальні риси конкретної наукової картини світу та системи гносеологічних методологічних установок науки формує філософія, яка є вихідною базою формування власне матриці теоретичного мислення. Сама матриця теоретичного мислення формується сукупністю вихідних принципів, ідей, які переддетермінують той чи інший спосіб теоретичної діяльності в цілях пізнання об'єктивної дійсності і зумовлюють подальший вибір засобів пізнавальної діяльності та відбір і прийняття аргументованих ідей, теорій і концепцій саморозгортання демократії.

Сьогодні особливу роль в саморозгортанні демократії як методологія наукового пізнання на основі нового світосприйняття і світорозуміння відіграє синергетика. На шляху синергетики досягається поєднання методологічних підходів, одночасного використання різних методів досліджень. Становлення синергетики створює принципово нову теоретико-методологічну основу дослідження сучасних політичних і соціальних явищ. Йдеться про методологію сумісного взаємопов'язаного і взаємозумовленого створення всіма науками, всіма областями знання наукової картини світу і пізнання політико-владних явищ у суспільстві. На шляху інтеграції виникає можливість дійсно по-новому подивитись на результати наукових досягнень у філософії, соціології, політології та інших суспільних науках, що розкривають феномен саморозгортання демократії. Прискорюючи інтеграцію наукових досягнень в рамках різних методологічних напрямків, синергетика пізнає механізми саморозгортання демократії, переходу від хаосу до порядку у політичних системах. Інтегруючи досягнення кібернетики і системного підходу, синергетика розширює знання людини про саморухомисть і розвиток матерії, взаємозв'язок матеріального і духовного. Синергетика дає можливість багатостороннього саморозгортання демократії і забезпечує соціальну дієвість владних інститутів.

Таким чином, до методологічних принципів, які визначають політологічну специфіку дослідження інститутів і процесів саморозгортання демократії потрібно віднести принцип історизму, відповідно до вимог якого феномен демократії повинен розглядатися в закономірному історичному розвитку, у тісному зв'язку з конкретно-історичними умовами його існування в соціумі; принцип соціального детермінізму, який орієнтує на розгляд цілісних соціальних ситуацій, дій мас, макроскопічних закономірностей при дослідженні феномену демократії, спираючись при цьому на причинне мислення в усіх суспільних процесах; принцип комплексності, що націлює на дослідження феномену саморозгортання демократії з позицій всіх гуманітарних наук. Принцип діалектичної єдності соціальної теорії і соціальної практики вказує на надійний критерій перевірки істинності теоретичних положень, що стосуються феномену демократії в її громадянському і державному оформленні.

Застосування даних методологічних принципів дозволяє розглянути феномен саморозгортання демократії в контексті історичного розвитку всього людства, визначити функціональну роль явища, що досліджується, у надскладній соціальній системі виявити основну закономірність саморозгортання демократії в українському суспільстві.

Література

1. Брызгалов А.И. О некоторых теоретико-методологических проблемах юридической науки на современном этапе // Гос. и право. – 2004. - №4. –с.19.
2. Копнин П.В. Логические основы науки. – К., 1968. – с.221.
3. Шумпетер Й. Капитализм, социализм и демократия. – М.: Экономика, 1995. – с.540.

УДК 341.223.2(282.247.34)

СЛЮСАРЕНКО І., канд. істор. наук

Київського університету імені Бориса Грінченка

АННЕКСІЯ КРИМУ: ПРОЦЕС ТА МЕХАНІЗМ ВТІЛЕННЯ

Анексія (лат *annexio* – приєднання) – це насильницьке приєднання державою всієї або частини території іншої держави в односторонньому порядку. За міжнародним правом анексія — один з видів агресії, яки спричиняє міжнародно-правову відповідальність. Українська сторона наполягає на тому, що збройна агресія Росії проти України розпочалася 20 лютого 2014 року з військової операції збройних сил Російської Федерації (далі – РФ) щодо анексії частини території України – Автономної Республіки Крим (далі - АРК). Ця дата не заперечується навіть Міністерством оборони РФ, оскільки вказана на відомчій медалі «За повернення Криму». Між тим, лише наступного дня В.Янукович втік з Києва, а Постанова Верховної Ради України «Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України», яка стала приводом для звинувачень з боку РФ у нібито «антиконституційному заколоті в Україні», була прийнята лише 22 лютого 2014 року.

Вже 11 березня 2014 року було проголошено Верховною Радою АРК та Севастопольською міською радою Декларацію про незалежність Криму, де передбачалася можливість входження до складу РФ після проведення референдуму. Надалі Верховна Рада

АРК у режимі відсутності гласності та публічності ухвалила Постанову «Про проведення загальнокримського референдуму» № 1702-6/14 від 6 березня 2014 р. За результатами, референдуму від 16 березня 2014 р., що відбувався без участі спостерігачів від авторитетних міжнародних організацій та в умовах присутності на території АРК російських військ і воєнної техніки, результати були прогнозовані: 96,77% з тих, хто проголосував, обрали пункт бюлетеня «за возз'єднання Криму з Росією на правах суб'єкта Російської Федерації».

18 березня 2014 р. було підписано договір між РФ і АРК про прийняття останньої до складу РФ, відповідно до якого в складі РФ утворюються нові суб'єкти – Республіка Крим і місто федерального значення Севастополь.

Президент РФ Володимир Путін 17 березня 2014 року підписав указ про визнання незалежності Республіки Крим та ухвалив проект договору про возз'єднання Криму та РФ, який наступного дня було урочисто підписано в Георгіївській залі Кремля. Під документом підписалися Президент Росії Володимир Путін, голова державної Ради Криму Володимир Костянтинів, голова Ради міністрів Криму Сергій Аксьонов, голова Севастополя Олексій Чалий. Навіть включення Криму до складу РФ відбулося з порушенням російського законодавства, адже не було проведено загальнодержавний референдум щодо включення нового об'єкту до складу федерації.

Внаслідок військової операції в Криму відбулося насильницьке відторгнення РФ частини території України – АРК, тобто її анексія, а включення Криму до складу РФ відбулося з грубим порушенням міжнародного та, навіть, російського національного законодавства.

УДК 32:316.6:004

БЕРЕЗА В. О., д-р політ., канд. пед. наук

Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України

ПОЛІТИЧНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА: КІБЕРЛІТИЧНИЙ ПОРТРЕТ ОСОБИСТОСТІ

Наш науковий пошук присвячений відкритому дискусійному питанню впливу інформаційного суспільства на формування особистості та процеси її політичної соціалізації. Інформаційне суспільство (Картунов, 2012) продукує єдиний інформаційний простір для всіх його членів, а інформатизація перестала бути виключно технологічною сферою, яка спрямована на забезпечення функціонування виробничих і соціальних процесів. Вона стала ключовим соціокультурним феноменом сучасності, що визначає основні напрями й інтенсивність розвитку тих чи інших суспільних трансформацій. Більше того, навіть індивідуальний розвиток кожної людини, в тому числі її політична соціалізація, безумовно визначаються інформаційною сферою функціонування і життєдіяльності суспільства.

Наше дослідження зупиниться на її впливові щодо формування політичної культури і поведінки особистості у процесі її соціалізації. Спостерігаючи й аналізуючи сучасний ритм життя людини, її повне занурення у віртуальний світ комунікації, є підстави говорити про зближення соціального і віртуального «Я» в єдину надструктуру. Зближення цих двох «Я» і створення однієї надструктури можна визначити як процес кіберлізації особистості. Цей процес полягає у «зближенні» когніцій і ментальних структур особистості (нейронної

системи) з віртуальними структурами та кіберпростором. Таке зближення призводить до виникнення надструктури ментального простору особистості, яка поєднує в собі ментальне, психологічне й віртуальне; ми визначаємо цю надструктуру «Кіберлітичний портрет особистості» (*Persona Cyberlitic Picture*). Розглянемо детальніше це нове поняття.

Особистість оповита суцільною пропагандою певних рівнів: первинна пропаганда – з різних носіїв і джерел інформації: телебачення, інтернет, соціальні мережі тощо, вторинна пропаганда – соціальне оточення, знайомі, родичі, друзі (які отримали вплив від джерел первинної пропаганди). Це дає підстави припустити наявність такого феномену як «Злива пропаганди» (*Propaganda shower*), який щомиті «зволожує» і «підживлює» думки і погляди особистості. Таке «омивання» формує політичну й соціальну картину дійсності у структурі особистості, яка значною мірою залежить від віртуальної картини світу, що «формується» різноманітними джерелами інформації.

Сучасне суспільство вже більшою мірою інтегрується в електронний світ. Звичним явищем є провадження великої низки щоденних операцій і дій через Інтернет. Електронні ресурси стають більш вагомим і популярним джерелом новин та інформації. Незважаючи на велику кількість фейків і вигадок, сучасне покоління віддає перевагу новинам з мережі, аніж з «традиційних» джерел (як-от, телебачення, радіо, газети). Відповідно, йде формування зовсім якісно нової картини світу в цих людей. Фактично його (світу) кіберлізація. Більш важливим стає становлення до особистості та її дій у мережах (кількість лайків, переглядів, підписники, тощо), аніж у реальності. Це призводить до виникнення згаданої структури особистісного «Я», яка має віртуальну огранку і впливає на поведки й уподобання особи, тобто її *кіберлітичного портрету*, як багаторівневої структури. Найнижчі рівні визначаються як *споживацькі*: задоволення різних гедоністичних покликів, звичайних потреб і уникнення страждань, хоча останнє є спірним моментом (сюди відносяться різноманітні відео ігри, перегляд відео матеріалів різного спрямування, прослуховування аудіо записів). Вищими є рівні *комунікації*. Люди все частіше задовольняють своє бажання спілкування не безпосередньо, а через різні технології. Цим викликана шалена популярність соціальних мереж і месенджерів. Статистики свідчать, що у 2018 році люди (4 мільярди населення Землі) проведуть мільярди років онлайн! (2). Цьому сприяє і розвиток технологій – мобільний зв'язок, швидкісний інтернет і нові покоління пристроїв. І найвищий рівень – *суспільний*. Визначає соціальні процеси входження особи у суспільство, її соціалізацію, виникнення її «місця» в соціумі, формування її віртуальної особистості.

Такі рівні часто використовуються політтехнологами для просування своїх політичних «клієнтів», створення їх позитивного іміджу, зацікавлення ними і підвищення відсотка голосів. Саме тому дослідження цих рівнів становить як науковий, так і практичний інтерес, особливо з огляду на протистояння і захист від маніпулятивних впливів сучасності. Це питання виносимо на дискусію і розгляд для широкого загалу науковців.

Джерела

1. О. Картунов. Інформаційне суспільство: аналіз політичних аспектів зарубіжних концепцій / Картунов О, Маруховський О. – К.: Університет економіки та права „КРОК”, 2012. – 344 с.
2. <https://thenextweb.com/contributors/2018/01/30/worlds-internet-users-pass-the-4-billion-mark/>

УДК 32(092)+323(477)|(043.2)

ПОДОЛЯН Я.В., канд. політ. наук

Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького

yana78p@ukr.net

РОЛЬ ПОЛІТИКИ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Сучасна людина постійно відчуває на собі вплив політики. Вона наповнює усе наше життя.

Що ж таке політика в сучасних умовах? Для одних – це яскраві політичні лідери, талановиті керівники держави, які дбають за інтереси і потреби народу. Для других – це нескінченні двобої політичних партій, інтриги, політичні ігри, нехтування моральними нормами заради оволодіння владою. Для третіх – це різноманітні організації і заклади, де кожний чиновник претендує на право управляти людьми. Всі ці судження свідчать про складність і багатоманітність такого соціального явища, як політика, зумовлюють широкий спектр його визначень.

За визначенням М. Вебера, політика – це сфера діяльності, яка «має дуже широкий зміст та охоплює усі види діяльності з самодіяльного керування».

Визначаючи специфіку сучасної політики, вчені виділяють три основні домінанти:

1. Влада. Під політикою розуміється діяльність та відносини по здійсненню влади у суспільстві.

2. Визначення соціального змісту, виправданості існування політики має два напрямки:

- об'єднання людей для досягнення загального блага;
- забезпечення панування одних над іншими, що висловлюється у боротьбі.

3. Висловлення політики у нормотворчості, у діяльності по укріпленню або зміні відносин, досягненні домовленості.

Отже, політична сфера життя суспільства виникає у зв'язку з реалізацією таких інтересів груп, що торкаються суспільного положення інших соціальних та національних спільностей і тому потребують втручання державних або інших інститутів влади.

Політику можна визначити як область цілеспрямованих відносин між групами з приводу використання інститутів влади та реалізації їх потреб та запитів.

Політика тісно пов'язана з такими сферами життя суспільства, як культура і економіка. Аналізуючи роль традицій культури у соціологічному аналізі політичних відносин, Є. Вятр виділяє такі принципові положення:

- політика є частиною культури, остільки в політичній діяльності проявляються певні цінності і певні усталені зразки поведінки; ми зможемо зрозуміти інтереси і сили, існуючі нині, лише враховуючи модифікуючий вплив минулого;

- влада як центральне явище світу політики може одночасно розглядатись і як частина світу культури; погляд на політику крізь призму культури дозволяє краще зрозуміти, яка влада, в якій мірі, коли і для кого є цінністю, а також яким є співвідношення між різними цінностями, наприклад, владою і престижем, владою і релігійними цінностями, владою і мораллю;

- відмінність культур народів світу дає можливість зрозуміти, чому в ньому існують різні політичні системи; чому деякі політичні системи, які ефективно діють в одній країні, не

спрацьовують в іншій; чому одні й ті ж політичні дії мають успіх в одних країнах і терплять поразку в інших. У цьому плані варто застановитися над бездумним запозиченням зарубіжних (переважно західних) моделей і взірців розвитку для реалій України. Адже, маючи свою багатвікову специфіку історичного життя, наша країна здатна обрати свій самобутній шлях поступу, відповідний її внутрішнім силам і потенціям;

- зміни в політичних відносинах впливають на риси національного характеру і, навпаки, національний характер того чи іншого народу відчутно впливає на перебіг політичних процесів, політичну поведінку людей і політичний устрій. Поразки багатьох реформаторів стануть зрозумілими, якщо збагнути, що вони не враховували взаємозалежності рис національного характеру і особливостей ладу, який вони мали намір створити. Тому нині, коли в Україні відбуваються процеси державотворення та наповнюється реальним змістом поняття суверенності, слід замислитися над приведенням організаційних форм політичного життя у відповідність до національного характеру свого народу в його кращих рисах.

Взаємозв'язок політики і економіки також надзвичайно сильний. Але різні вчені по-різному трактували ці впливи. Так, французький вчений Р. Арон робить висновок про пріоритет політики над економікою. Як один із засновників теорії «індустріального суспільства», він порівнює різні види індустріальних і постіндустріальних суспільств і підкреслює, що їх характерні риси залежать, насамперед, від політики; що для людини політика є більш значимою, оскільки дає права і можливості проявити, самореалізувати себе, насамперед, як суб'єкт політичних відносин.

Дещо інший аспект дослідження взаємозв'язків між економікою і політикою обирає американський вчений С. Ліпсет. Його дослідження дозволили простежити співвідношення рівня економічного розвитку і демократії та стабільності суспільства. Висновок С. Ліпсета зводиться до того, що в суспільствах з найбільш розвинутою у порівнянні з іншими економікою (головним чином в Європі і Північній Америці) зазвичай існує стабільна демократія, в той час як у країнах з менш розвинутою економікою переважають нестабільні демократії і диктаторські режими. Більшість західних дослідників погоджується з думкою про позитивний взаємозв'язок між рівнем економічного розвитку і стабільністю, а також демократичними інститутами. Очевидно, це є слушним і стосовно сучасної України, де економічні негаразди і кризові явища перехідного періоду тісно переплітаються з політичним напруженням і протистоянням різних політичних сил.

Взаємодія та взаємовплив економіки та політики мають двосторонній характер.

З однієї сторони, вважається, що слаборозвинута економіка передбачає централізацію влади, посилює авторитарні тенденції. У той же час підвищення добробуту населення сприяє плюралістичній демократії.

У політики, в свою чергу, є регулюючі здібності у відношенні до економіки, але тільки тоді, коли яка-небудь господарча проблема набуває значного соціального характеру та починає зачіпати інтереси усього суспільства. Характер такого впливу може бути позитивним, негативним та нейтральним.

Але треба пам'ятати, що політика та економіка зв'язані не безпосередньо, а через суспільні відносини.

Правова сфера закріплює у діючому законодавстві основні принципи політичного панування тих або інших сил.

Право є тією системою вимог до спільного існування людей, яка визначена самою природою суспільства і без якої неможливе її існування.

Право визначає межі та можливості як опозиції, так і правлячих структур.

У конкретних політичних системах відносини між політикою та правом достатньо протилежні та неоднозначні.

В усіх суспільствах (тоталітарних, авторитарних, демократичних) політична діяльність ставиться вище закону, а закон завжди відповідає праву.

У політиці, як і у інших сферах суспільного життя, процес формування та реалізації інтересів зв'язаний з моральним вибором людини, її уявленнями про справедливість своїх домагань влади, межах свободи та рівності.

Політика поєднує у собі дві системи координат: користі та моральності. І якщо політична свідомість примушує людину оцінювати події та вчинки з точки зору користі або шкоди, то мораль переміщує ці ж питання у площину взаємовідносин добра та зла.

Політичне життя сучасного суспільства характеризується суперечливою єдністю стабільності та динамізму.

Стабілізуючим фактором тут є політичні відносини, а політична діяльність спрямована на їх перетворення.

Розглядаючи особливості політичного життя у сучасній Україні можна виділити декілька її особливостей:

1. Україна знаходиться у перехідному стані від тоталітарної до демократичної системи. Вона – посттоталітарне суспільство.

2. В Україні немає єдності нації. Суспільство розколоте з таких питань як незалежність, демократія, ринок, приватна власність, форми державного управління, мова тощо.

3. Переважна більшість українських політиків, які представляють більше 30 партій, формально проголошують свою належність до демократії. Але, нажаль, вони не володіють відповідними засадами культури компромісів, умінням зв'язувати інтереси усіх політичних сил та соціальних груп, що стоять за ними.

4. Немає єдиної стратегії оновлення суспільства. Недостатній рівень політичних знань.

5. Є спроби штучного прискорення прогресу українського суспільства.

Важка соціально-економічна ситуація відбивається у світогляді людей. Але, у свою чергу, призводить до краху ідеалів, цілей, віри тощо

Українське суспільство є надзвичайно розпорошеним у своїх політичних поглядах і переконаннях. Причому цей розподіл не йде за якоюсь одною ознакою – етнічною, культурною, релігійною чи ідеологічною; представники якоїсь однієї групи (наприклад, робітники) мають різні політичні симпатії та уявлення про шляхи подальшого розвитку. Отже, в Україні нині ще тільки розгортається процес структуризації суспільства з виділенням певних груп, прошарків і страт, появою та інституціоналізацією нових, не існуючих раніше елементів соціальної структури, з поступовим визначенням і висуненням певних інтересів (політичних, економічних, культурних), з формуванням відповідної представницької системи (тобто утворенням партій і громадсько-політичних рухів, які ці інтереси уособлюють і репрезентують перед владними структурами).

УДК 37.015.3-053.67

ХАХУЛА Л.П., канд. пед. наук, доцент
Білоцерківський національний аграрний університет

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИХОВАННЯ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ

Виховання національно свідомого громадянина патріота України, невід’ємне від його громадянського виховання, вміщує такі цінності, як пошана до Закону, рівність громадян перед Законом, пошана до праці як головного джерела суспільного добробуту, прагнення соціальної гармонії, суверенність особи, право на свободу думки, совісті тощо.

Проте плекання таких цінностей дещо ускладнюється. Соціальна нестабільність, відсутність соціальної перспективи, невпевненість у завтрашньому дні, втрата віри в можливість цивілізованого виходу із кризової ситуації – все це духовно деморалізує людей, особливо згубно впливає на молоде покоління. А для цього треба змінити систему виховання у закладах вищої освіти, а передусім – стан духовності у суспільстві.

Національно-громадське виховання молоді немислиме без прищеплення їй багатьох важливих цінностей: моральних (сумління, правда, справедливість, доброта, щирість, милосердя тощо), сімейних (подружня вірність, піклування про дітей, пошана і піклування про батьків, пошана до предків, спільність духовних інтересів сім’ї тощо), цінностей особистого життя (орієнтація на пріоритет духовних цінностей, мудрість, розум, рішучість, героїзм, доброзичливість, ініціативність, працьовитість, творча активність тощо) та валеологічних цінностей, серед яких ведення здорового способу життя, протидія згубним звичкам тощо.

В основі виховання гармонійно розвиненої особистості повинні лежати психолого-педагогічні підходи. Це стосується як виховання в сім’ї, школі, так і самовиховання у вищій школі.

Виховним завданням закладу вищої освіти є:

- підготовка свідомої національної інтелігенції, примноження культурного потенціалу, який забезпечить високу ефективність діяльності майбутніх фахівців;
- вироблення чіткої громадянської позиції, системи принципів та норм соціальної орієнтації та поведінки;
- виховання майбутніх фахівців авторитетними, високоосвіченими людьми, носіями високої загальної, світоглядної, політичної, професійної, правової, інтелектуальної, соціально-психологічної, емоційної, естетичної, фізичної та екологічної культури;
- створення необхідних умов для вільного розвитку особистості студента, його мислення і загальної культури через залучення до різноманітних видів творчої діяльності (науково-дослідної, технічної, культурно-просвітницької, громадської, оздоровчо-спортивної тощо);
- збагачення естетичного досвіду студентів шляхом їхньої участі у відродженні забутих та створенні нових національно-культурних традицій регіону, міста, закладу вищої освіти; розширення культурно-творчих зв’язків з установами культури; розвиток художніх здібностей студентів;
- пропаганда здорового способу життя, запобігання поширенню серед студентів алкоголю, наркотиків, викоріненню шкідливих звичок.

Нині суспільство потребує людей з високим рівнем інтелекту, творчих, ініціативних, спроможних розв'язати складні завдання. Тому психолого-педагогічна діяльність ставить високі вимоги до комплексу психологічних якостей особистості молодого покоління.

УДК 1:001:167/168(075.8)

ИЩЕНКО Н. П., д-р филос. наук

Черкасский национальный университет имени Богдана Хмельницкого

nikrav62@ukr.net

ЧЕЛОВЕК И ВСЕЛЕННАЯ – ЦЕНТРАЛЬНЫЕ ОБЪЕКТЫ НАУЧНОГО ПОЗНАНИЯ И ИССЛЕДОВАНИЙ В ФИЛОСОФИИ НАУКИ

Вполне закономерно феномены «Человек» и «Вселенная» в современной науке, в теории познания являются центральными объектами научного познания и исследований в философии науки. Ведь до сих пор не раскрыты загадки, тайны их возникновения и развития в течение миллионов лет. Их научному познанию сегодня наиболее служит концепция глобального, универсального эволюционизма. В соответствии с ней Вселенная является огромной, эволюционирующей системой, которая непрерывно саморазвертывается. Глобальный эволюционизм зиждется на идее о единстве Вселенной [1, 298 – 301]. Выйдя из глубин естественных наук, базируясь на закономерностях Вселенной, он отличается универсальностью, огромным интеграционным потенциалом. Концепция глобального эволюционизма сформирована в последней трети XX ст. и включает четыре типа эволюции: космическую, химическую, биологическую и социальную, объединяя их генетической и структурной преемственностью. Вместе со стремлением к объединению представлений о Вселенной, о живой и неживой природе, о человеке, социальной жизни и технике, одной из ее целей появилась потребность интегрировать естественнонаучное, обществоведческое, гуманитарное и технико-технологическое знание.

В философии науки концепция глобального эволюционизма и коэволюции претендует на создание нового типа целостного знания о Вселенной и о коэволюции человека в космическом пространстве и на планете Земля. Она сочетает в себе научные, методологические и философские основоположения об эволюции звезд и галактик, которые изучаются астрономией, имеют вероятностный характер. Они описываются на языке статистических закономерностей. К эволюции звезд и планет могут применяться динамические законы и антропный принцип, которые фиксируют связь между свойствами расширяющейся Вселенной и возможностью возникновения в ней разных форм жизни и человека. В разработке названного принципа существенное значение приобрел принцип совпадения численной взаимосвязи параметров микромира: заряда электрона, размера нуклона, постоянной Планка и глобальных характеристик Метагалактики, ее массы, времени существования, размера. Свойства нашей Вселенной обусловлены наличием фундаментальных физических констант, которые могут изменяться во времени и пространстве.

Научная новизна особенно актуализирующихся сегодня проблем «Человек» и «Вселенная» заключается в системном их исследовании на основе инновационной, разработанной автором, методологии эволюционизма, коэволюции и человекоцентризма, новой общецивилизационной мегапарадигмы, а также системной теории и методологии философии гуманизма и демократии, которые аргументируются принципами гностицизма, плюралистичности, мировоззренчески-

антропоцентрической детерминации и нелинейного, полицентрического мышления. Сущность и содержание общецивилизационной мегапарадигмы, нелинейной науки состоит в разработке феноменов возникновения Вселенной и Человека, системных изменений космологии и космогонии Вселенной, а также развития человека, его образа жизни в условиях нового глобализованного их состояния.

С открытием космической эры в начале 60-х годов XX ст. особенно возрастает роль и значение человекоцентризма, который утвердился как теория, согласно которой человек признается центром доступной части Вселенной, естественного, общественного и технико-технологического мира. Соответственно история является интегративным процессом совместного существования и изменения не только этносов, культур или цивилизаций, но и отдельных индивидов *Homo sapiens*. Человекоцентризм истории - это одна из закономерностей истории, которые представляют предмет современного неклассического подхода к рассмотрению объективной действительности как нелинейного и полицентрического процесса, взаимосвязанного самопостижения и самоосуществления разнообразных по формам, масштабам и уровням человеческих индивидов. Именно в таком интервале человекоцентрического измерения истории предпосылкой и основой существования человека выступает не исторический процесс, а сам человек во всем богатстве его способностей, талантов и потребностей.

Подчеркнем, кстати, что человек стоит также в центре философии Н. А. Бердяева. В контексте нашей темы он отмечает: «Человек – органический член мировой, космической иерархии, и богатство его содержания прямо пропорционально его единению с космосом [1, 376]. Он также отмечает: «Человек - малая Вселенная, микрокосм, ... вмещает в себе весь состав Вселенной, все ее силы и качества» [1, 295].

В этом контексте целесообразно обратить внимание, что гносеологический аспект человекоцентризма сегодня детерминируется глобализирующимися техногенными условиями развития мировой цивилизации, возрастающими масштабами и значением проблематики человека, повышения его роли в гелиоцентрической системе, на планете Земля, во всех сферах жизни. Прагматика жизни свидетельствует, что философия человека становится важной и необходимой наукой, включая в себя три составляющие: теорию, методологию и технологию их использования в жизнедеятельности каждого человека. Предопределено это тем, что основной проблемой в развитии мировой цивилизации является принятие судьбоносных решений, поскольку каждый народ, каждое государство вынуждены ежедневно принимать те или другие решения относительно своего выживания под угрозой третьей мировой войны, глобальных проблем, способных уничтожить человечество.

Образ жизни человека, всей мировой цивилизации совершенствуется сегодня в том, что в него все более активно внедряются высокие, благородные социально-гуманистические и либерально-демократические ценности и принципы философии гуманизма и демократии, на которые должны быть сориентированы философия, политика, культура и вся жизнь общества. Благодаря именно этим высоким приоритетам и целям, этому четкому и перспективному социальному идеалу Святого Гумануса на основе закона социального становления личности и возрастной группы молодежи развитие человека на планете Земля проявляется как бесконечное становление и реализация высшей человеческой сущности. Обеспечивается превращение индивида в личность, а также совершенствование, обогащение созидательной миссии человека на планете Земля и во Вселенной.

Приоритетом философии науки является стимулирование самого интереса к науке, разработка основных проблем гносеологии в аспекте обоснования принципиальной возможности получения истинного знания. Актуальной задачей стало адекватное последовательное совершенствование теории познания, углубление научного познания как процесса отражения и воссоздания действительности в мышлении субъекта, результатом которого является новое знание о Мироздании. Научное познание всесторонне обогащает информацию, знания, все, что человек узнает научного об объективной действительности, об окружающем мире. Это обусловлено развитием общественно-исторической практики, процессом отражения и воссоздания действительности в мышлении, во взаимодействии субъекта и объекта в целях достижения истинных знаний о Вселенной, о жизни, о человеке.

Литература

1. Іщенко М. П. Філософія науки: питання теорії і методології : навч. посібник / М. П. Іщенко, І. І. Руденко; за ред. д-ра філос. наук, проф. М. П. Іщенка. – К. : УБС НБУ, 2010. – 442 с.
2. Бердяев Н. А. Смысл творчества. Опыт оправдания человека // Бердяев Н. А. Философия свободы. Смысл творчества. – М.: Правда, 1989. – 608 с.

УДК 94–043.86

ШУМСКИЙ И. И., канд. ист. наук

Белорусский государственный университет

szumski@rambler.ru

ПРОБЛЕМАТИКА ДУХОВНО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЭВОЛЮЦИИ ОБЩЕСТВА В ТЕОРИИ НЕОКОНСЕРВАТИЗМА

Сформулировать общую теорию неоконсерватизма весьма сложно, поскольку неоконсерваторы-интеллектуалы не опираются на какую-либо общую идейную позицию вроде марксизма. Разнообразие идейных и идеологических установок теоретиков неоконсерватизма должно было привести к созданию «практической философии» данного учения.

У истоков неоконсервативной доктрины лежит утопия о возвращении «старого доброго времени», традиционных норм и ценностей, которые можно вернуть посредством ликвидации социально-ориентированного «государства благосостояния». Основная идея неоконсервативной доктрины включает в себя основные духовные ценности консерватизма: преемственность, стабильность, порядок, государственный авторитет, свобода, пессимизм. В частности, пессимизм, как пишет германский неоконсерватор Г. К. Кальтенбруннер [1], свидетельствует о том, что в государстве и обществе невозможно достичь полного совершенства, полной гармонии, абсолютной справедливости по причинам, коренящимся в природе человека. Неоконсервативный пессимизм предохраняет от иллюзий о возможности счастья для всех.

Основной политической идеей неоконсерватизма является проблема власти. Социал-реформистская практика «государства всеобщего благосостояния» приводит к развалу государственности. Государство должно быть сильным, чтобы не нуждаться в компромиссах с отдельными общественными группами и их эгалитарными интересами. Неоконсерваторы считают идею создать общество без государства утопией. Невозможно создать

общественную систему без институтов, наблюдающих за тем, чтобы члены общества соблюдали установленные правила. По их мнению, только государство может обеспечить подлинную свободу человека.

Предпосылка всех свобод – власть. Фундамент этой свободы, гарантированной властью, создает и образует частная жизнь человека. Задача государственных институтов и власти состоит в том, чтобы обеспечить свободу и автономность частной жизни [2]. Соответственно – освобождение социума от институциональных порядков ведет к хаосу.

Ключевым тезисом в теоретическом построении неоконсерваторов является проблема Человека. В учении неоконсерваторов человек рассматривается как уникальное и неповторимое разумное существо. Человек сам создал себя в процессе истории. Его величие в том, что он способен конструировать себя и окружающий его мир. В условиях эгалитарных ценностей современного общества потребления человек утратил свою роль творца. Он, опекаемый социально-ориентированным государством, всего лишь потребитель.

Сакральный вопрос о смысле бытия этим человеком даже не рассматривается. А правительства ориентируются на потребительские желания масс, которые и управляют политикой властей [3]. Неоконсерваторы решение данной проблемы видят в том, чтобы люди, распознав эту опасность, изменили духовную и общественную систему ценностей социально-ориентированного государства и вернули себе исторически присущую им роль творца. Это возможно лишь тогда, когда человек свободен и самостоятелен. Он обретет чувство ответственности за себя и за окружающий мир. Только в этом случае человеческое общество может выжить в ситуации растущих проблем и конфликтов, возникших в условиях современной цивилизации тотального потребления [4].

Исходя из вышеуказанных постулатов, неоконсерваторы так формулируют свои цели: сильное государство может и должно создать условия для формирования самостоятельной личности, восстановить приоритет духовных потребностей в развитии человеческого общества современности, сохраняя при этом разнообразие между людьми, нациями и культурами [5]. Следовательно, неоконсервативная доктрина объективно стала альтернативой глобализму. Основой глобалистской теории является социальная инженерия, которая и привела к духовному, социальному и экономическому кризису современный мир, существующий в рамках концепции социально-ориентированного государства всеобщего потребления.

Литература

1. Кальтенбруннер, Г. К. Об актуальных проблемах современности / Г. К. Кальтенбруннер // Неоконсерватизм в странах Запада. Социально-политические аспекты. – М.: ИНИОН АН СССР, 1982. – Ч. 1. – С. 93.
2. Кальтенбруннер, Г. К. Трудный консерватизм. Определение теории. Портреты / Г. К. Кальтенбруннер // Неоконсерватизм в странах Запада. Социально-политические аспекты. – М.: ИНИОН АН СССР, 1982. – Ч. 1. – С. 67.
3. Бузек, Э. Политика между принципом и приспособлением. Консервативное мышление как политический вызов / Э. Бузек // Неоконсерватизм в странах Запада. Социально-политические аспекты. – М.: ИНИОН АН СССР, 1982. – Ч. 1. – С.143.
4. Brittan, S. The new right and the crisis of social democracy / S. Brittan // Encounter. – London, 1980. – Vol. 54. – № 1. – P. 31–46.
5. Ajami, F. The global logic of the neoconservatives / F. Ajami // World politics. – Piston, 1978. – Vol. 30. – № 3. – P. 453.

УДК 327.5(73):623.454.8(55)

ДУЖА І.А., канд. політ. наук
Білоцерківський національний аграрний університет
kitne_box@ukr.net

ВИХІД США ЗІ СПІЛЬНОГО ВСЕОСЯЖНОГО ПЛАНУ ДІЙ (СВПД) З ВРЕГУЛЮВАННЯ ІРАНЬСЬКОГО ЯДЕРНОГО ПИТАННЯ

На початку ХХ століття Іран стає досить привабливою країною для західних партнерів. Після спроби вестернізації у 50-60-х роках Іран підписує угоду зі США, 5 березня 1957 року, про співробітництво в рамках програми Атом для світу. Цього ж року створюється агенство з атомної енергетики МАГАТЕ. Вже у 1958 році Іран стає членом організації.

У 1963 році Іран приєднується до Договору про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, в космічному просторі та під водою, який підписали СРСР, США і Великобританія в серпні 1963 року. Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань Іраном підписаний, але не ратифікований.[2]

1 липня 1968 року Іран підписує Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ), який передбачає використання атомної енергії лише в мирних цілях і ратифікував його в 1970 році [4].

У 70-х роках при правлінні шаха Мохаммеда Реза Пехлеві розробляється та оприлюднюється план розвитку атомної енергетики, а за мету претяється побудова 23 атомних реакторів, а також створення замкнутого ядерного паливного циклу (ЯПЦ). Для реалізації програми була створена Організація з атомної енергії Ірану.

Після ісламської революції 1979 року новий уряд Ірану відмовляється від програми будівництва АЕС, а в ідновлення реалізації ядерної програми починається зі стабілізацією ситуації в країні. За допомогою Китаю був створений навчально-дослідний центр з дослідним реактором на важкій воді[1], було продовжено видобуток уранової руди. Одночасно Іран вів переговори про закупівлю технологій збагачення урану і виробництва важкої води з компаніями Швейцарії і ФРН.

У 1992 році Росія та Іран укладають угоду про співпрацю у сфері мирного використання атомної енергії, що передбачає ряд напрямків: використання ядерних технологій в медицині, сільському господарстві та промисловості, фундаментальні дослідження в області ядерної фізики та ін. Через три роки завершується будівництво першого блоку АЕС в Бушері.[3]

Як наслідок у 1995 р. Сполучені Штати в односторонньому порядку вводять торгово-економічні санкції проти Ірану, а після підписання меморандуму Гора-Черномірдіна Росія заморожує постачання Ірану військової техніки.

Санкції Москви проіснували до 2000 го року і було офіційно заявлено про відмову від зобов'язань не постачати Ірану озброєння. Вже через рік до країни понивилися постачання продукції військово-технічного призначення.

Вашингтон звинувачує Іран в тому, що він таємно веде роботи зі створення ядерної зброї. Ще в 2002 р президент США Джордж Буш зарахував Іран до країн «осі зла», які фінансують терористів і прагнуть заволодіти ядерною зброєю. США намагаються домогтися міжнародної ізоляції Ірану, щоб не допустити створення цією країною ядерної бомби. Однак

зусилля США нашоувхуються на протидію з боку Франції, Німеччини та Великобританії, а також Росії, пов'язаної з Іраном контрактами на поставку військової техніки та будівництво АЕС в Бушері.

15 липня 2015 року Іран і країни «шістки» (США, Франція, Великобританія, Німеччина, Китай і Росія) досягли угоди щодо іранської ядерної програми в обмін на скасування санкцій проти Ірану. За угодою Іран повинен допустити інспекторів МАГАТЕ на свої ядерні об'єкти, країни Заходу, в свою чергу, будуть покровоко знімати з Ірану санкції. Угода повинна бути ратифікована усіма сторонами і схвалено Радою Безпеки ООН.

У жовтні 2017 року президент США Д. Трамп висловив небажання завіряти конгрес про те, що Спільний всеосяжний план дій відповідає інтересам США. Це рішення отримало підтримку Саудівської Аравії та Ізраїлю.

8 травня 2018 року президент США Дональд Трамп оголосив про вихід країни з угоди щодо іранської ядерної програми. Аргументуючи це тим, що США мають у своєму розпорядженні докази того, що Іран продовжує розробку ядерної зброї, тим самим порушуючи Спільний всеосяжний план дій. Разом з виходом країни з договору було анонсовано відновлення санкцій проти Тегерана.

Теоретично, так звана «Угода з Іраном» повинна була захистити Сполучені Штати та ряд союзних країн від непередбачуваності іранської ядерної бомби, зброї, яке може поставити під загрозу лише існування іранського режиму. Насправді угода дозволила Ірану продовжувати збагачувати уран і, з плином часу, дістатися до тієї межі, за якою він стане ядерною державою.

Угода зняла руйнівні економічні санкції з Ірану в обмін на дуже слабкі обмеження щодо ядерної діяльності режиму, без яких би то не було обмежень на інші форми зловмисного поведінки, в т.ч. його обурливі дії в Сирії, Ємені та інших місцях по всьому світу.

Трамп ще до обрання президентом жорстко критикував угоду, називаючи його "найгіршою операцією", і не виключав, що вийде з неї, якщо угода не вдасться "виправити".

Вихід США з СВПД може призвести до розчарування стратегічних союзників: Великобританії, Франції і Німеччини, які витратили роки на дипломатичні зусилля по досягненню угоди. Громадськість може сприйняти це як нехтування серйозними дипломатичними зусиллями президента Макрона, канцлера Меркель і міністра Бориса Джонсона.

По-друге, Іран може прискореними темпами відновити свою ядерну програму, про що його влада і заявляли раніше, а також приступити до створення ядерної зброї.

По-третє, може початися гонка ядерних озброєнь на Близькому Сході. Сусіди Ірану по Перській затоці оголосили в 2008 році, що вони будуть прагнути володіти тією ж зброєю, яке є у Ірану.

На думку автора Д. Трамп закладає основу для переговорів з Іраном. Він говорить про СВПД як про відправну точку для переговорів. Бажання змін та не бажання конгресу надати допомогу призвело до оголошення про вихід з СВПД.

Якщо президент Вашингтону готовий зустрітися з Кім Чен Ином, то він буде вести переговори і з Іраном.

Література

1. Iran parliament to review ties with U.N. nuclear body. *Washington Post*. 20 November 2011. Процитовано 20 November 2011.

2. Kerr, Paul (2012-09-18). Iran's Nuclear Program: Tehran's Compliance With International Obligations. Congressional Research Service. Архів оригіналу за 2013-08-24. Процитовано 2012-09-18.
3. GOV/2006/15 <http://www.iaea.org/Publications/Documents/Board/2006/gov2006-15.pdf>
GOV/2006/15
4. INFCIRC/724 – Communication dated March 26, 2008, received from the Permanent Mission of the Islamic Republic of Iran to the Agency (PDF). Процитовано 20 September 2009.

УДК 32:27-772

МЕЛЬНИК Л.М., канд. політ. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ІДЕОЛОГІЯ «РУССКОГО МІРУ»

Сьогодні тема «Русского міра» є досить дискутованою, однак, незважаючи на це вона залишається у полі зору науковців. Фінансування та просування ідей «Русского міра» сформувалося на зламі ХХ початку ХХІ століть. Проте предтечі концепції «Русского міру» у ХV столітті в ідеї старця Філофея «Москва – третій Рим». У посланні «великокняжому дяку» М.Г. Місіюрю Мунехіну Філофей писав: «...скажемо декілька слів про нинішнє преславне царювання пресветлейшого і високопрестольнейшого государя нашого, який у всій піднебесній єдиний є християнам цар і сохранитель святих божих престолів, святій уселенській апостольській церкві, що виникла замість римській і константинопольській і існуючій в граді богом бережений Москві, церкві святого і славного першого Пречистого пречистої богородиці, що одна у всесвіті красивіше сонця світиться. Так знай, боголюбец і христолубець, що всі християнські царства прийшли до кінця і зійшлися в єдиному царстві нашого государя, згідно з пророчими книгами, і це – російське царство: бо два Рима палі, а третій стоїть, а четвертому не бути» [2]. Як бачимо, самоусвідомлення Московської держави та її формування у геополітичному вимірі складалися в релігійному середовищі. Захоплення Константинополя відіграло важливу роль у світовій історії і, зокрема, для Московського Царства. Створення помісної церкви у Москві і завоювання Другого Риму, Константинополя, сприяло створенню ідеї Вселенськості Московської Церкви, єдиної, що зберегла автентичну православну віру.

З розпадом Радянського Союзу ідея «Москва - Третій Рим» отримує нове дихання, в нинішній пострадянській Москві починають проступати напівзабуті риси «Третього Риму». Концептуально проект «Руський мір» був оформлений у 90-х роках ХХ століття такими російськими політтехнологами, як Сергій Градиловський, Борис Межуєв, Юхим Островський, Валерій Тишков, Петро Щедровицький, Володимир Цимбурський та ін. як простір поширення російської мови, спільних радянських і пострадянських культурно-історичних кодів, ностальгії по СРСР.

На переконання Ю. Островського, геокультурний підхід є альтернативою геополітичному підходу. Російський інтелектуал заявляє, що сучасні нації являють собою спільності людей, в яких об'єднуюча основа – це спільні культура та мова, а не спільна територія [1].

«Саме російська мова та російськомовна російська чи радянська культура разом з історичною пам'яттю об'єднують і конструюють цей світ», - зазначає В. Тишков у статті «Руський мір: зміст і стратегії» [3].

Отже, на переконання вищезазначених російських теоретиків «Руський мір» - це цивілізаційний простір існування російської мови, який піддається геокультурній інтеграції.

В Кремлі концепт «Руський мір» виступає як аналог євразійської доктрини, розроблений спеціально для України та Білорусі.

Особливої актуальності ідея побудови «Руського міру» набула у російському православному середовищі з приходом до православного керма Патріарха Кирила (Володимира Гундяєва). Концепція «Руського міра» Російської Православної Церкви (МП) стала в нагоді саме в той історичний момент, коли Москва вичерпала всі можливі ідеологічні платформи для новітнього «собіранія земель руських» і необхідно було чіткий, ідеологічно-духовно обґрунтований подальший план дій. Отож допомога з боку Патріарха Московського і всієї Русі Кирила надійшла дуже вчасно.

Як уже зазначалося, з історичних часів росіяни вважали, що Москва постала не як держава, а феномен з місією об'єднувати світове православ'я. Зазначимо, що цей московський постулат повністю узгоджується з сучасною воєнною доктриною Росії про захист російськомовних громадян у всьому світі й в разі необхідності застосування збройних сил.

Література

1. Островский Е. Новые границы мира: геокультура [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://gtmarket.ru/laboratory/publicdoc/2006/472>
2. Послание Старца Филофея к Мисирю Мунехину о неблагоприятных днях и часах. [Электронный ресурс] Режим доступа к изданию: <http://old-ru.ru/07-20.html>
3. Тишков В. Русский мир: смысл и стратегии / В. Тишков // Стратегия России от 7 июля 2012 года // [Электронный ресурс - <http://pravoslavye.org.ua/2012/07/>

УДК 1(091) М. Бердяєв

ХАРЬКОВЩЕНКО Ю.Є., канд. філос. наук

Білоцерківський національний аграрний університет

ПРОБЛЕМА ЗЛА У ФІЛОСОФІЇ М. БЕРДЯЄВА

Основними поняттями моралі є добро і зло. Дані категорії відіграють важливу роль серед основних універсальї культури: в них виражаються уявлення про власне людське буття, крізь призму добра і зла людина визначається у своєму існуванні. Як філософія, так і релігія вбачають в розрізненні добра і зла корінь людського духу. Проблема добра і зла турбувала і видатного філософа Миколу Бердяєва. Вона проходить майже через увесь його філософський доробок.

М Бердяєв звертаючись до взаємозв'язку Бога, світу і людини, зупиняється на розгляді проблеми зла. Мислитель наголошує на тому, що існування зла раціональне пізнання «евклідовий розум» сучасної людини вважає головною перешкодою для віри в Бога і в божественний сенс світу.

М. Бердяєв розвиває діалектику свободи, де він тлумачить походження і присутність зла у світі. Первинна таємнича, ірраціональна свобода, що лежить в основі світу і попередня і добру, і злу, їх і породжує. Свобода ж не створена, вона передує світу і вкорінена в первісному ніщо, з якого Бог створив світ. Мислитель підкреслює, що всесильність Бога над буттям, однак в особистості є свобода волі.

Особистості «евклідового розуму» заперечують як ірраціональну таємницю свободи, так і ірраціональну таємницю зла. Зло для них це є нестача добра, Зло є небуття, це брехня, перекручення буття, його хвороба: «Злоба, ненависть, задрість, помста, розпуста, егоїзм, користолобство, ревності, підозрілість, скнарість, марнославство, жадібність винищують життя, підривають сили людини, одержимої цими станами» [1, с. 169].

Мислитель стверджує, що людина формується у розрізненні добра і зла. У разі, якщо ж особистість стає байдужим до зла, то він лишається свободи духа. Зло, на думку, М. Бердяєва ірраціональне і тому раціонально його неможливо пояснити. Бог, єдине джерело буття, не може бути джерелом зла. Основа зла - в безосновній безодні, яка є небуття, ніщо, але, разом з тим, потенційно містить усі можливості буття. Людина повинна пройти через випробування усіх можливостей, пережити досвід пізнання добра і зла.

Філософ закликає творити добро. На його думку, зло можна перемогти лише зсередини, а не насильницьким недопущенням і винищенням. Знищення зла злом насправді лише посилює присутність зла в світі і може привести до того, що злі засоби можуть стати єдиним змістом життя.

М. Бердяєв знаходить причини зла у духовній гордині, коли вважається, що джерело життя не в Богові, а в самому собі. Це є свавілля, свобода діяти з власної волі. Таке хибне самоствердження і егоїзм веде до знищення особистості як образу і подоби Божої, до її духовного розпаду, повертає людину в небуття, до того нескінченного ніщо, з якого Бог створив світ. Якщо людина визначає себе до зла, то він стає рабом злих сил, позбавляється творчих духовних сил, сил добра.

Література

1. Бердяев Н.А. Диалектика божественного и человеческого /Н.А. Бердяев. – М.: АСТ; Харьков: Фолио, 2005. – 623 с.

УДК 101.9 Бертран "1872/1970"

ЯРМОЛА О.В., канд. філос. наук
Білоцерківський національний аграрний університет

ОБРАЗ СОКРАТА ЯК ЛЮДИНИ І ФІЛОСОФА В «ІСТОРІЇ ЗАХІДНОЇ ФІЛОСОФІЇ» БЕРТРАНА РАССЕЛА

В своєму творі «Історія західної філософії» Бертран Рассел змальовує головні етапи філософського розвитку європейської цивілізації. Важливе місце в його дослідженні займає антична філософія. А однією з найпомітніших постатей античності є афінський філософ Сократ, який справив важливий вплив на весь подальший європейський інтелектуальний розвиток. З огляду на це Бертран Рассел приділяє значну увагу висвітленню життя та діяльності сина Софроніска і Фенарети.

Чи варто характеризуючи погляди Сократа згадувати про його батьків? Адже батько був, як кажуть, не інтелектуалом, а скульптором-каменотесом; мати – повитухою, тобто

жінкою, яка за віком вже сама не може народжувати дітей, але допомагає робити це іншим жінкам. Проте, як зазначають деякі біографи, професійні заняття батьків стали приводом для певних розміркувань Сократа. Адже батькове ремесло, пов'язане із втіленням образу у камені, вірогідно стало поштовхом для розміркувань про загальне, єдине і незмінне у багатьох конкретних речах. А мистецтво своєї матері й сам Сократ, за свідченням Платона, часто порівнював зі своїм мистецтвом майєвтики.

Який же образ видатного філософа вимальовує перед своїми читачами Бертран Рассел? Адже на самому початку розповіді він звертає нашу увагу на складність реконструкції Сократових поглядів. Так загальновідомо, що, оскільки Сократ не писав жодних творів, головними свідченнями про його життя і вчення, які збереглися до нашого часу, є твори його учнів: Ксенофонта і Платона. Проте цінність цих джерел деякими істориками філософії ставиться під сумнів. Так, підкреслює Бертран Рассел, образ вчителя у Ксенофонта занадто ідеальний. Якщо б він був таким насправді, то він би не був засуджений до страти на сімдесятому році життя. Адже Ксенофонтівський Сократ тільки те й робить, що наставляє своїх співрозмовників бути порядним громадянами, поважати своїх батьків, цінувати братів і бути вірними друзями.

Проте, як ми можемо побачити, Сократ, як він змальований у діалогах Платона, не готовий за всяку ціну захищати традицію, якщо вона суперечить доброчесності. Частенько Сократ, як справжній софіст, шляхом послідовного розміркування доводить співрозмовників до висновку, що їх традиційні уявлення про добро і зло, чесність і справедливість, мужність і відданість не відповідають дійсності. Тому, як здається Бертрану Расселу образ Сократа, який змальовує Платон більш справедливий. Як він каже, людина з обмеженими розумовими здібностями (Б. Рассел має на увазі Ксенофонта) може зрозуміти лише те й так, як може це зрозуміти. Тут Рассел зазначає, що радше бажав би аби його погляди викладав розумний ворог, аніж «недалекий» друг. На це ми можемо лише зауважити, що не все так просто і однозначно, як це стверджує Б. Рассел.

Зовні часто здається, коли знайомишся із діалогами Платона, що Сократ подібний до софістів. Він часто вміло користується тими ж самими прийомами й засобами. Але відмінність між ними все ж таки є, і ця відмінність суттєва і принципова. Ця відмінність полягає не у зовнішніх формах діяльності, а в спрямованості, у кінцевій меті, у тому, заради чого це робиться. Софісти разом із багатьма іншими ранніми грецькими філософами поринули у вир теоретичної думки й були зачаровані діалектичними парадоксами. Згадаймо Гераклітові вислови про відносність оцінок і цінностей, гру словами і смислами. В цей час ще тільки з'являються натяки на логіку і філологію, етику і політологію... Спори й доведення ще відбуваються на рівні інтуїтивного відчуття істини... Проте софісти, як і їх наступники (зокрема – скептики), абсолютизували відносність у судженнях, зробили їх кінцевою метою своєї викладацької та практичної діяльності. Протагор, зокрема, проголошує, що істина – недосяжна, а якщо й досяжна, то вона не може бути висловлена; про одне й те саме можна сказати протилежне...

Майже кожний крок грецької філософії – це відкриття. На такому інтелектуальному бенкеті важко було залишитися із тверезою головою. Проте, як здається, Сократ, на відміну від багатьох інших учасників цього дійства, зміг зберегти чіткість думки і мужньо прямував до своєї мети. Його концепцію пронизує деміургічний принцип. Відмінність між його поглядами й поглядами його опонентів – софістів, не завжди були зрозумілі не лише стороннім спостерігачам, але й його найближчому оточенню. В цьому, на нашу думку, проявилася справжня велич Сократа як мислителя.

УДК 101.9 : 929.522

ЧЕРНЕЦЬКИЙ Є. А., канд. істор. наук (Україна), д-р гуманітарних наук (Польща)
Відділ інформаційно-краєзнавчої роботи Білоцерківської міської ЦБС

НОВІ ДАНІ ПРО РОДОВІД БЕРДЯЄВИХ: ІМЕННА ВІДОМІСТЬ КИЇВСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РЕВІЗІЙНОЇ КОМІСІЇ (1841 Р.)

У 1840 р. шляхом об'єднання Київської, Волинської і Подільської губернських ревізійних комісій була утворена Київська центральна ревізійна комісія, яка діяла в Києві. Її завданням була перевірка законності рішень про визнання у дворянській гідності, ухвалених дворянськими депутатськими зібраннями Київської, Волинської і Подільської губерній³⁰.

Серед десятків тисяч справ, які були розглянуті цією комісією, була і справа Бердяєвих. Дані про це походять зі справи “Имянная ведомость о дворянских делах, обревизованных Центральною ревизионною коммисиею Высочайше учрежденною для разсмотрения действий дворянских депутатских собраний Киевской, Подольской и Волынской губерний. За май месяц 1841 года. По Киевской губернии”, в якій міститься відповідний запис³¹. Текст цього запису ми повністю навели у додатку до цієї статті.

У структурному відношенні запис про рід Бердяєвих можна розділити на три частини. Початок цього документу складається з даних про визнання роду Бердяєвих у дворянстві та про справу, яка сформувалася у процесі доведення Бердяєвими своїх дворянських прав. Друга частина містить короткий опис 11 документів, які Бердяєви подали на доказ свого дворянського походження. Нарешті у підсумковій частині йдеться про ухвалу Київської центральної ревізійної комісії у справі про дворянство Бердяєвих.

Дані, які містяться в іменній відомості про рід Бердяєвих, дозволяють відтворити його коротку історію у хронологічних межах, що охоплюють кінець XVII – першу третину XIX століть.

Найдавніші дані про предків роду Бердяєвих містить витяг, виданий 19 січня 1799 р. Герольдією Урядуючого Сенату. У цьому документі наводилися факти про службу Бердяєвих московським царям Олексію Михайловичу та Петру Олексійовичу. Відтак йдеться про другу половину XVII – першу чверть XVIII століть. В описі документу наголошується, що йшлося про військову службу. Деталізувала ці дані копія грамоти від 31 травня 1683 р., якою царі Іван і Петро Олексійовичі пожалували стряпчого Осипа Петрового сина Бердяєва вотчиною у Вологодському повіті. Слід зауважити, що опис цього документу містить помилкове окреслення московського царя Івана Олексійовича як імператора.

Якщо згадані два документа мали на меті продемонструвати давність роду Бердяєвих, то хронологічно наступні документи стосувалися кар'єри Миколая Михайловича Бердяєва (1745-1797). Йдеться про копію грамоти імператриці Катерини II від 22 вересня 1787 р. генерал-майору Бердяєву на орден св. Володимира, а також копії грамот, наданим йому ж імператором Павлом I: від 26 листопада 1788 р. – на орден св. Георгія IV ст., від 5 квітня 1797 р. – на частину містечка Обухів Київського повіту і губернії (678 кріпаків чоловічої

³⁰ Про діяльність Київської центральної ревізійної комісії див.: Лисенко С., Чернецький Є. Правобережна шляхта (кінець XVIII – перша половина XIX ст.). Список шляхти Волинської, Київської та Подільської губерній, дворянські права якої перевірила Центральна ревізійна комісія. – Біла Церква: Вид. О. В. Пшонківський, 2007. – Вид. 2-е, випр. та доп. – 448 с.

³¹ ЦДАК України, ф. 481, оп. 1, спр. 107, 208 арк.

статі) та без зазначення дати – на командорство (сс. Носова, Рохманова і Валуйкова Московської губернії), пожаловане Бердяєву як кавалеру ордена св. Анни I ступеню.

Далі слід розглянути документи Михайла Миколайовича Бердяєва і його синів. Передусім йдеться про послужний список про службу генерал-майора і кавалера Михайла Миколайовича Бердяєва. Поза іншим цей документ фіксував його власність у Київській губернії – частину містечка Обухів (840 кріпаків). У справі містилися також метрики про хрещення його синів Миколая (дата не зазначена) та Олександра (18 липня 1837 р.). Остання дата може стосуватися видачі цієї метрики Харківською духовною консисторією, що свідчить про народження Олександра Михайловича Бердяєва на теренах Харківської єпархії.

Узагальнювали справу Бердяєвих їхній поколінний розпис та копія герба, виданого з “Гербовника дворянских родов”.

Цікавими є дані про справу Бердяєвих в архіві Київського дворянського депутатського зібрання. Її було започатковано 18 червня 1815 р., що датує подачу до цієї установи клопотання Михайлом Миколайовичем Бердяєвим. Визнання останнього в дворянстві відбулося аж 8 жовтня 1832 р. з внесенням до 3-ї частини родовідної книги. Рішенням від 20 лютого 1833 р. рід Бердяєвих був переписаний з 3-ї (чиновники) до 6-ї (старовинне дворянство) частини родовідної книги. Нарешті рішенням від 18 липня 1838 р. до дворянського роду Бердяєвих були дописані Михайлові сини Миколай і Олександр. 9 жовтня 1840 р. Київське дворянське депутатське зібрання надіслало справу Бердяєвих на ревізію Київської центральної ревізійної комісії. Остання розглянула цю справу 10 травня 1841 р. та визнала, що рішення Київського дворянського депутатського зібрання щодо визнання у дворянстві Бердяєвих було законним, про що ухвалила рапортувати Герольдії.

Підсумовуючи ці дані, слід констатувати, що проаналізований документ висвітлює процес виконання Бердяєвими впродовж 1815-1838 рр. вимог російського законодавства щодо доведення кожною відповідною особою своїх дворянських прав. Завдяки згромадженям на доказ дворянського походження документам з’являється можливість досить детально відтворити історію роду Бердяєвих, а також розкрити біографії окремих його членів.

Додаток. Іменна відомість розгляду Київською центральною ревізійною комісією справи про дворянство Бердяєвих за травень 1841 року

№ 1.

Когда вступили в Коммиссию дела: 1840 года октября 9 из депутатского собрания.

Когда начали дела в дворянском собрании: 18 июня 1815 года

Название фамилий или родов и место их пребывания: Бердяевы. – генерал-майор и кавалер Михаил Николаев, его сыновья: Николай и Александр, Киевского уезда.

Время составления определений дворянских депутатских собраний: 1832 октября 8 о внесении в 3-ю часть родословной книги Михаила, 1833 февраля 20 о внесении того же Михаила не в 3, а в 6 часть родословной книги, и 1838 июля 18 о внесении в 6 часть родословной книги Николая и Александра Бердяевых.

Изложение существа представленных документов, принятых в основание депутатскими собраниями при составлении определений о признании фамилий в дворянстве: [1.] Формулярный список о службе генерал майора и кавалера Михаила Николаева сына Бердяева, в коим между прочим значится что за ним числится Киевской губернии в м. Обухове 840 душ крестьян.

[2.] Копия грамоты данной 1683 года мая 31 императором Иоанном Алексеевичем и Петром Алексеевичем о пожаловании стряпчего Осипа Петрова сына Бердяева вотчиною в Вологодском уезде.

[3.] Выпись выданная 19 генваря 1799 года из Герольдии Правительствующего Сената в том, что предки означенного Михаила Бердяева были в военной службе за государей Алексея Михайловича и Петра Алексеевича.

[4.] Поколенная роспись Бердяевых.

[5.] Копия Высочайшей грамоты императрицею Екатериною II сентября 22 дня 1787 года генерал майору Бердяеву на пожалованный ему орден князя Владимира.

[6.] Три копии грамот за подписом государя Павла 1-го выданные ему же: 1) 1788 ноября 26 на пожалованный орден св. великомученика Георгия 4 класса, 2) 1797 апреля 5 на пожалованную часть м. Обухова с 678 душ крестьян мужеска пола и 3) на пожалованное командорство состоящее в Московской губернии из селений: Носовой, Рохмановой и Валуйковой, присвоенное кавалеру ордена св. Анны 1-й степени. ||

[7.] Копия герба выданного Бердяевым из Высочайше утвержденного Гербовника дворянских родов.

[8.] Метрика о крещении Николая Михайлова Бердяева.

[9.] Таковая же данная Харьковскою духовною консисториею о крещении 1837 года июля 18 Александра Михайлова Бердяева.

Заключение Центральной ревизионной комиссии: Центральная комиссия определила: Как определение депутатского собрания состоялось сообразно с законами, то посему генерал майора Михаила Бердяева с сыновьями Николаем и Александром внести в список тех лиц, кои имели на то право, о чем и донести Герольдии.

Единогласно ли всеми членами Коммисии подписано определение или нет и почему неподписано: Единогласно.

Когда и кем дело отослано в Герольдию, или сообщено для исполнения заключения Комиссии: -.

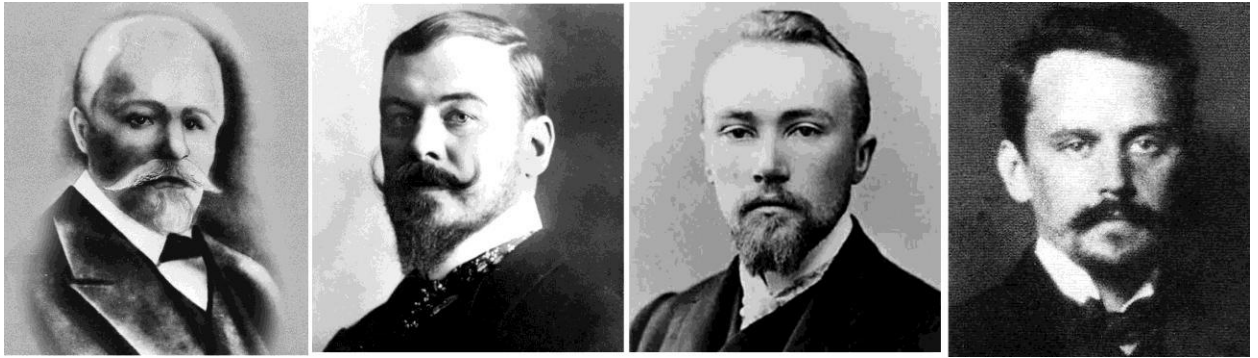
ЦДАК України, ф. 481, оп. 1, спр. 107, арк. 1 зв.-3

УДК 2-9(477.41)

ТРОХИМЕЦЬ О., член Ради БФТ
Білоцерківське філософське товариство

ЦЕРКВА ПОКРОВА С. ПАРХОМІВКА – ПОШУК ФІЛОСОФСЬКОГО КОНЦЕПТУ

Про цю архітектурну перлину починаючи з кінця 90-х минулого століття написано вже чимало досліджень, а в наш час бодай кожен третій відвідувач залишає про неї в інтернеті свої фотовраження. Для себе її відкрив студентом КПІ у 1988 р. під час екскурсійного маршруту «До мозаїк Реріха». Вже тоді у багатьох виникали запитання про неканонічність споруди та пояс загадкових символів на башті дзвіниці. Торкнуло це і мене. Я почав відкривати для себе історію спорудження та імена творців цього шедеву: замовника – Віктора Федоровича Голубева, його синів Віктора і Лева, архітектора Володимира Покровського, художника Миколи Реріха та мозаїста Олександра Фролова.

Про архітектурну особливість споруди та її вплив на церковну архітектуру згадувати не стану – зацікавлених надсилаю до російського дослідника Олексія Сльозкіна [3], [4]. Він, до речі, автор 68-го тому серії «Великі Архітектори» про Покровського. Наведу лише його думку з першої публікації про Пархомівську церкву:

«Конечно, легенду о неканоничности пархомовской церкви можно связывать с неоднозначностью творчества Рериха, но лишь отчасти. Действительно, облик храма необычен, а его декоративные детали порождают различные толкования их якобы скрытого истинного смысла. Анализируя этот уникальный памятник, задаешься вопросом: была ли у его создателей четкая идейная (именно идейная, философско-символическая, а не эстетическая) программа? Очевидно, была, и раскрыть ее, вероятно, способны лишь документы личного архива Голубевых. По крайней мере, в опубликованных свидетельствах современников, причастных к возведению храма, ничего содержательного на сей счет нет. Эта тема требует отдельного исследования.» [3]

Тому далі по суті. Шолому башти дзвіниці передусе мозаїчний храмозданий (пам'ятний) напис «Сооружен в честь и пам'ять Покрова Пресвятой Богородицы и Святого Великомученика Виктора в царствование императора Николая II в лета 1903-06». (див. фото) Нижче цього мозаїчного поясу розташовано вісім граней з християнськими символами, що формують власне перехід від циліндру до восьмигранника башти дзвіниці. Починаючи від центрального входу храму зліва – направо опишемо групи чи поодинокі символи кожної із восьми граней.

Грань перша: вочевидь - Голгофа – розп'яття Христове :

І, нішии Свого хреста, Він вийшов на місце, Череповищем зване, по-гебрейському Голгофа. Там Його розп'яли, а з Ним разом двох інших, з одного та з другого боку, а Ісуса всередині.
(Від Іоана 19:17-18)

А як шоста година настала, то аж до години дев'ятої темрява стала по цілій землі.

О годині ж дев'ятій Ісус скрикнув голосом гучним та й вимовив: Елої, Елої, лама савахтані, що в перекладі значить: Боже Мій, Боже Мій, нащо Мене Ти покинув?
(Від Марка 14:33-34)

Грані друга і третя: Чотири цвяха, молоток та кліщі + Спирит і драбина - знаряддя розпинання та зняття з хреста Ісуса

Грань четверта: 30 білих круглих заглибень у 5 рядів – єдина природня аналогія - 30 срібників Іуди – символ зради, духовної смерті.

Тоді один із Дванадцятьох, званий Юдою Іскаріотським, подався до первосвящеників, і сказав:

о хочете дати мені, — і я вам Його видам?“ І вони йому виплатили тридцять срібняків.
(Від Матвія 26:14-15)

Грань п'ята: Ялина на горі, місяць, зорі – ймовірно символ Різдва, або ж світового древа.

Грань шоста: Змія вигнута літерою «Омега» - найбільш дуалістичний символ у цьому колі, символ диявола, гріхопадіння, але і символ Ісуса Христа як мудрості, «Доброго Змія» за Тертуліаном.

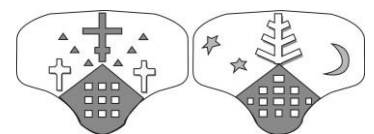
Грань сьома: Півень – один із символів раннього християнства, у поєднанні з пристрастями Христовими півень означає воскресіння, але в асоціації з апостолом Петром – людську слабкість та каяття. До речі, у Франції часто можна зустріти півня на вінці церковного хреста!

Промовив до нього Ісус: Поправді кажу тобі, що ночі цієї, перше ніж заспіває півень, — відречешся ти тричі від Мене“.

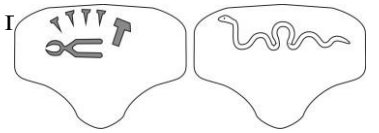
Грань восьма: Лабарум і 11 краплин

Одна з версій трактування цього кола символів (її виказав Piter Greif – озвучено мною на читаннях БФТ у 2005 р.) полягає у їх парному прочитанні – по-осно: 1-5, 2-6, 3-7, 4-8

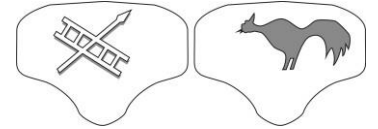
1-5 - вісь “ Розп'яття – Різдво»: хрест, як древо смерті та вічнозелена ялина – як древо життя, вірогідно присутня і числова символіка 6-9 години страти та 12 година Різдва

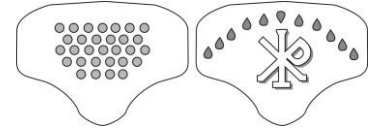
2-6 - вісь «Спокута - Гріхопадіння»: Змій-спокуситель, як символ і страстей Христових, як символ жертвних мук Спасителя

3-7 - вісь «Увірувавший гонитель – Зрікшийся учень» спис та драбина, як символи сотника Лонгіна, що простромив ребро Христа та півень, як символ апостола Петра, що тричі зрікся вчителя

4-8 - вісь «30 срібників – Кров Христа», як «Сі м'я погибелі» - зрада і самогубство Іуди та «Сі м'я відродження» над хрисомоном у вигляді літери «Живіте»

Звичайно, найперший крок до розуміння ідеї поясу символів - визначення автора. Тому, далі - за результатами не одного року пошуків висловлю кілька гіпотез про можливого автора або авторів.

Перший ймовірний автор (або навіть і співавтор) символічного поясу дзвіниці - сам замовник - В.Ф.Голубев - саме не пізніше 1902 року - на користь цього припущення кажуть ескізи споруди Покровського - опубліковані ним в 1903р. в ж."Зодчий". Там контурно проглядають малюнки на місці реалізованих зображень. На користь Голубева старшого також його близьке знайомство з М.В.Султановим видатним архітектором, автором багатьох монографій з історії архітектури.

За другим припущенням - архітектор Покровський О.В., на його користь - декорування абрисами архітектурних споруд граней бані головного куполу (тут його авторство поза сумнівом)

Як третій варіант - Віктор Вікторович Голубев, висловлений В.Г.Киркевичем [2]. Що-правда тут він не дає жодних архівних посилань.

Але істини заради - в 1904 р. він лише закінчив Гейдельберзький університет, а його відома праця про малюнки майстра кватроченто Якопо Белліні тільки в планах як і перша подорож на схід. Однак, вивчення мистецтва майстрів Відродження - якраз і може слугувати на його користь, як автора символічно ряду. Адже в їх працях вражає багатство алегорій і символів, і зокрема зображення страстей Господніх, що згодом було перейнято у православний іконопис. Свідок тому - класична праця Лоренцо

Монако «П'єта зі знаряддями страстей» 1404р. На користь Віктора також той факт, що він як, формальний спадкоємець Пархомівської економії, обговорював проект храму з автором В.Покровським [1]

Оскільки нагляд за зведенням храму Віктор поклав на брата Лева - вплив останнього також не слід виключати. Не варто забувати про його амбітність що-до вирішення художніх втілень в будівлі – це впливає із суперечки з братом про ескізи

Реріха, який пише про це з розчаруванням.

Авторство Миколи Періха - також вірогідне: ескізи мозаїчних панно датуються не пізніше другої половини 1905р., апсиди й купола – весною 1906 р. (проте жодних натяків у ескізах, нажаль, не втіленого інтер'єрного розпису).

Оскільки автора достеменно невідомо, то ж і припущення що-до ідеї, втіленої в оздоблення дзвіниці поясом символів суто гіпотетичні.

Як на мене - він мав слугувати пам'яткою, актом щоденного нагадування головних біблійних істин - "пам'ятай Христа і не гріши!" Мав допомогати самозаглибленню вірян і пізнанню сакрального змісту християнських символів. Цьому підтвердження - один із церковних канонів - "disciplina arcana" - "правило про таємницю". Ось що писав про неї Олексій Уваров (автор відомої праці "Християнська символіка", 1908р.): "Починаючи від Тертуліана, в творах церковних письменників поступово виділяються ті догмати і ті церковні таїни, які повинні бути пояснені з особливою обережністю лише вірним і які приховувалися від сторонніх осіб, так само як і від оголошених. Це правило про таємницю, як церковна постанова, зберігалася досить довго, переживаючи віками і саму причину яка викликала його спочатку, як запобіжний захід".

Приховування і мотивування - два наріжних каменя церковної символіки. За Псевдо-Діонісієм символи мають подвійну функцію, з одного боку, вони залучають людину до божественних істин, а з іншого – приховують її від непосвячених, тримають недоступним для багатьох священну, таємну істину небесних умів. Тільки в символі може бути виказано те, що не піддається осягнення людським розумом, не вимовляється в слові. Референом Діонісію звучить наставляння Св. Августина: "... у деяких випадках краще подавати знання через символічні фігури, і те, що ми знаходимо з більшою трудністю, дає нам більшу радість при знайденні."

Література

1. Полевая М.И. Дома Голубевых, ООО «Алмаз» Санкт-Петербург 1997 г.
2. Киркевич В.Г. Церва Покрови Пресвятої богородиці «Техніка» Київ 1999 р.
3. Слезкин А.В. Церковь Покрова в Пархомовке и ее влияние на храмоостроение неорусского стиля. // Архитектурное наследство. Вып. 49. М., 2007. С. 277-278. (інкапсульовано гіперпосилання на електронну версією публікації, яка розширена за змістом та фотоматеріалами)
4. Слѣзкин А.В. Два ранних произведения В.А.Покровского и их архитектурный контекст Архитектурное наследство. Вып. 55. М., 2011. С. 282-305.

УДК 101.9 Бердяєв "1874/1948"

ХАРЬКОВЩЕНКО Є. А., д-р філос. наук
КНУ ім. Тараса Шевченка

АНАЛІЗ ВІРИ І ЗНАННЯ У ФІЛОСОФІЇ МИКОЛИ БЕРДЯЄВА

М. Бердяєв важливу частину своєї філософської творчості присвятив людині, точніше тим факторам, які впливають на людський розвиток. В контексті свободи й творчості видатний філософ аналізує питання співвідношення у нашому житті й пізнанні таких

феноменів як *віра* та *знання*. Розгляду цього питання, зокрема, присвячена одна з глав його твору «Філософія свободи» (1911 р.).

Вдивляючись у зміст понять *знання* і *віра*, М. Бердяєв звертає увагу на той факт, що «ще нещодавно» (мається на увазі друга половина XIX століття) прогресивній свідомості здавалося, що древній спір *знання* і *віри* вже розв'язаний. Сама постановка подібного питання уявлялася анахронізмом. Здавалося, що остаточна перемога знання та поразка віри не викликають жодних сумнівів. Проте на початку XX століття картина змінилася. За нових умов заперечення віри та виняткове ствердження знання стало анахронізмом. Знаковою ознакою цієї епохи стало *богошукацтво*. Нова постановка старого питання потребувала, на думку Миколи Бердяєва, нових підходів: як філософського, так і психологічного заглиблення у проблему.

М. Бердяєв зазначав, що існують три типових шляхи вирішення питання про взаємовідношення *знання* і *віри*. Проте, як він підкреслював, не дивлячись на їх відмінність, вони сходяться на тому, що однаково визнають корінну протилежність *знання* і *віри* й не шукають спільної для них основи. Ці три варіанти вирішення питання Бердяєв формулює наступним чином: 1) верховенство знання й заперечення віри, 2) верховенство віри й заперечення знання, 3) дуалізм знання і віри.

Проте аналізуючи кожен з цих трьох варіантів розв'язання проблеми взаємодії *знання* і *віри* Бердяєв визнає їх обмеженими й недостатніми. Так переваги знання над вірою здаються сумнівними, оскільки найбільші захисники знання і раціоналісти (зокрема – Конт, Фейєрбах, Спенсер, Маркс) демонструють прояв віри на психологічному рівні ствердження своїх догматів раціонального бачення людини, людського пізнання та суспільного розвитку. Так О. Конт вірив у людство, наближаючись у своїй психологічній по природі вірі до християнства; Л. Фейєрбах, як релігійний атеїст по своїй природі, став пристрасним глашатаєм релігії людства; Спенсер вірив у своє Непізнаване й світовий розвиток; Маркс вірив у соціалізм, у майбутнє суспільство, в розумну діалектику матеріального економічного процесу; психологія віри лежить в основі раціоналістичного, «наукового» марксизму. Як підкреслює Микола Бердяєв, всі ці люди заперечували віру своєю свідомістю, але вони вірили в різні речі, часто такі ж невидимі, як і об'єкти справжньої релігійної віри.

Наука, наче релігія, створює свої догмати, які не піддаються обговоренню. Адже, наприклад, постулати та аксіоми – являють собою форми тверджень, які, наче релігійні догми, не потребують доведення. На сьогодні стало зрозумілим – наука не є самодостатньою, вона не здатна обґрунтувати себе, точніше визначити свої власні основи.

Проте, стверджує М. Бердяєв, наука не лише не спроможна визначити власні основи, вона некомпетентна також у вирішенні питань про віру, одкровення, чудо та ін. «Немає науки, є лише науки», – підкреслює філософ. Ідея єдиної науки зникла з падінням догм позитивної філософії. Конкретні ж науки (наприклад – фізика, хімія, біологія) некомпетентні вирішувати питання віри.

Вимога «наукової» віри, заміни віри знанням є відмова від свободи, від вільного вибору. Не лише наука, а й ніяка філософія не здатна дати віру, замінити віру, але може лише підвести до віри. На підтвердження цього Микола Бердяєв наводить приклад з історії християнської Церкви: життєвий шлях Оригена й Афанасія Великого. Перший був не лише одним з найвидатніших вчителів Церкви. Він був одним з найкращих філософів. Другий не мав таких філософських знань. Проте істина про співвідношення між Богом Отцем і Сином відкрилася саме Афанасію Великому. Серед гностиків перших століть нашої ери було багато

великих мудреців. Але підміна віри розумом, опора на знання не дозволила їм досягнути божественну істину.

Проте, на думку Миколи Бердяєва, й віра не може замінити знання. Не можна вірою розв'язувати питання фізики й хімії, політичної економії й історії, не можна текстами св. писання заперечувати проти висновків науки. Автономія науки стала таким загально визнаним фактом, що другий тип розв'язання проблеми, який обмежує знання, навіть не заслуговує на окремий розгляд.

Третій, дуалістичний тип розв'язання питання, на думку Миколи Бердяєва, потрібно визнати найпопулярнішим, таким, що найбільш відповідає «сучасній», «розірваній» свідомості. Ліберальна свідомість не заперечує віри. Проте вона надає вірі статусу необов'язкового додатку до душевного життя людини, який принцип толерантності дозволяє «терпіти», але не більше. Головне значення зарезервовано за раціональною свідомістю. Провідником такої ідеї Бердяєв вважає І. Канта. Його дуалізм визнає віру, проте обмежує її знанням. Завдяки цьому релігійна віра вироджується у моралізм.

На думку М. Бердяєва жоден з вище розглянутих варіантів розв'язання питання про взаємовідношення *знання* і *віри* не є прийнятним. Філософський аналіз цієї проблеми дозволяє винайти інші шляхи вирішення проблеми. Він призводить до дещо парадоксального, але вірного висновку: знання і віра – одне, знання є віра, а віра є знання.

УДК 81:122/129

БУДУГАЙ А. О., учитель української та болгарської словесності

БУДУГАЙ О. Д., к. філол. н., доцент каф. іноземних мов

Білоцерківський національний аграрний університет

ЛИНГВОФИЛОСОФСКИЙ АСПЕКТ ЛЕКСЕМ «МЕЖА», «ИНТЕРЕС» И «СВОБОДА»

Развитие сознания отдельного индивида и язык, слово в широком понимании, – вещи взаимосвязанные. Язык является своеобразным орудием, призванным помочь сознанию на эволюционном пути. Он отображает не только уровень развития сознания (как отдельного индивида, так и всего этноса, к которому оно принадлежит), но и запечатлевает и надолго сохраняет воспоминания о пройденном пути его становления. Предлагаемые к рассмотрению лексемы «межа», «интерес» и «свобода», а также семантически или этимологически связанные с ними слова отображают часть важных «вех» на этом пути.

Представления человека о себе и окружающем его мире в древности формировалось не столько индивидуально, сколько коллективно. Мифологический период развития человечества вообще не подразумевал разделения света на мир людей и «нелюдей». Всё было слито в единое целое: и Царство богов, и Царства людей, животных, растений и стихий, духов природы разного масштаба.

В родоплеменном же обществе человек уже становится отдельной «волной Жизни». Определяющим фактором становится уже не слитность с глобальным Трансмифом и совокупностью мифов более низкого уровня, а языческая религия, в которой человек хотя и остаётся частью природы, но «получает» свою нишу в ней. Само название язычества во многом отображает его суть. Вспомним, что в старину слово «*язык*» имело два значения:

- 1) «*язык*» в нашем современном понимании (например, болгарский, китайский);

2) «народ» – «тот, кто разговаривает на этом языке», его носитель.

Территория распространения определённого языка совпадала с территорией обитания его носителей. А язычество – это ментально-психо-энергетическая связь между людьми конкретного рода (а впоследствии – племени и народа) и духами-стихиями, обитающими на той же территории, где и живёт этот род.

Такая связь осуществлялась через шаманов³² и укреплялась во время инициации³³ – обряда-испытания, после которого «отрок»³⁴ становился полноправным представителем племени, связанным ещё и индивидуально с духами природы данной местности.

Земля, на которой жило данное племя («язык»), была не бесконечна, а в определённом смысле очерчена со всех сторон «границей» («ограничена»). Не случайно в языке отобразилось немало связанных между собой слов вокруг понятий «земля» и «граница», «межа» (ср. укр. «обмеження» – «ограничение»). Приведём примеры.

Слово «край» имело одновременно такие значения: «начало и конец»³⁵; рубеж, грань, предел, предельная линия, до которой что-либо простирается; «местность», «земля, область»; «страна и народ». Слово «край», по сути, обозначает границы и то, что находится в их пределах. Сокоренная ей лексема «крóме» указывает на то, что находится за пределами этих границ. С ним этимологически связаны лексемы «крóмка», «кро́ить» (ср. «рубеж» и «рубить»), «краина» (= границы данной территории) и, возможно, «кромóла» (то, что нарушает границу нормы, «рвёт-кромсает» целостность существующего порядка вещей).

Вероятно, этимологически родственна с приведённой группой и немецкая лексема «krank», имеющая значение «больной», то есть тот, кто выпал за пределы нормы. А родственная этой группе лексема «скромный» указывает на то, что человек, наоборот, находится в пределах, границ, не выпадает из состояния нормы.

Вышеупомянутая лексема «межа́» сокоренна словам «ме́жду» (на стыке двух территорий), «меж-» (с тем же значением), «промежуток» (в пределах границ). Определённо с лексемой «межа» можно сопоставить приставку «мета-» (от греч. *meta* – «между, после, через; за, над, сверх») в сложных словах, означающую промежуточность, следование за чем-либо, переход к чему-либо другому, например, «метакгенез», «метафизика» (область физики, исследующая пограничные и сверхчувственные принципы бытия, первоначальную природу реальности).

С «межа» можно сопоставить и укр. «мета» («цель»), рус. «наметить», «метка» (своеобразный межевой столб), «мечта» («нечто немеченое», то, к чему надо продвигаться), «примета» («отличительный признак» или «явление, обстоятельство, указывающее на связь

³² По одной из версий слово «шаман» переводится с тунгусского как «возбуждённый человек в состоянии транса» – состояния присутствия в иных мирах: ср. значение приставки «транс-» (от лат. *trans* – «через») – «движение через какое-нибудь (как правильно значительное) пространство» и «расположение за какими-нибудь пределами».

³³ Духовно-магического обряда приобщения сознания к «духу» (эгрегору) племени.

³⁴ «Отрок» (от «рок-ректи» – «говорить») – «не имеющий права говорить на собраниях племени (на «вече» – от «вещать» в значении «говорить»)).

³⁵ Интересно, что лексема «конец» этимологически связана с «закон» (по сути, «свод правил-механизмов взаимодействия существ, живущих внутри данного, конкретного пространства, ограниченного границами»). С «кон» в смысле «закон» можно сопоставить лексемы «переконання» (как бы «свод индивидуальных принципов»), «досконалий», «испокон» («с начала введения закона»). Укр. лексема «виконати» («исполнить»), вероятно, первоначально подразумевала «заполнение (=наполнение) определённого объёма-кона определёнными действиями-энергиями». «Доко́нать (кого-либо)» – это «довести его до рубежа жизни и смерти».

с каким-либо событием» – по сути, на связь с чем-то извне, за пределами «здесь и теперь»).

Латинское слово «*terra*», имеющее значение «земля», и этимологически связанное с «*территория*», соотносится с лат. лексемой *terminus* (первоначально «межевой знак; пограничный камень; граница»), от которой впоследствии возникла лексема «*термин*» – «слово или словосочетание, призванное точно обозначить его соотношение с другими понятиями в пределах специальной сферы». В украинском языке слово «*термін*» приобрело уже значение «срока», то есть «границ во времени».

Связанное с ними слово «*термінатор*» первоначально имело значение в астрономии «линия светораздела, отделяющая освещённую (светлую) часть небесного тела от неосвещённой (тёмной) части». Затем возник другой «терминатор» – фантастический робот, забрасываемый в другое время или пространство, то есть, «способный находящийся между разными мирами-территориями».

С этой же группой можно связать и слово «*экстремальный*», имеющее значения «предельный; выходящий за рамки обычного». Оно происходит от латинского «*extremus*» («крайний»), которое, в свою очередь, восходит к латинскому «*exter*» («находящийся вне, наружный, внешний»), где «ex-» – «из, вне», а «ter-» – «земля».

Экстремальный является своеобразным синонимом слову «*крайний*», происходящего от упомянутого «край». Слово «*крайность*» («тяжёлое положение») обозначает то, что выходит за пределы, что выпадает из понятия «норма». В выражении «*тьма крошечная*» можно увидеть, что тьма находится за гранью, за краем, вне этого мира, где мы сейчас обитаем, и поэтому опасна своей неизвестностью и потенциальной угрозой.

Ещё одна пара слов, передающих связь «земля / граница» – это «*страна*» и «*сторона*». То, что находилось за пределами³⁶ своей земли-страны было «*запредельным*» и потому «*странным*», то есть «ненормальным», «чужим, непонятным; вызывающим недоумение». Тот, кто ходил «по ту сторону», назывался «*странником*» и носил на себе печать чего-то опасного. Несколько негативный смысл имеет и производное «*посторонний*».

Жизнь человека в пределах территории племени некоторым образом защищала его представителей от внешних, «заграничных» опасностей. Тот, кто по той или иной причине оказывался вовне земли племени – рисковал своими здоровьем и даже жизнью. Об опасности покидать территорию племени могут указывать такие слова:

– слово «*перипетии*» («блуждания за «гранями границ», на *периферии*»), где греческое пери- происходит от *пéрас* и имеет значение «край, конец»;

– болгарское «*премéждие*», связанное со словом «*межа*» и имеющее значения «опасность; беда, несчастье; приключение; зло»;

– слово «*чёрт*», связанное со словами «*черта*», «*чертить*»; «*очертания*» предмета;

– слово «*фриск*», укр. «*рiзик*», связанное с украинским словом «*рiска*» («черта»), и, по всей видимости, с немецким *reisen* («путешествовать»): сравните с рус. «*рыскать*» («бродить по местности в поисках добычи»).

Жизнь на границе, на краю земли племени несла в себе дополнительные опасности и требовала от человека большего владения собой, чем от обычных людей, а в глазах соплеменников делало его чем-то вроде мага. Так, кузнецы, которые часто жили и работали

³⁶ Интересна связь слова «*предел*» с понятиями «*дéлать*» и «*дéлать*», а также «*удел*» и «*доля*». Делать (ср. с вышеупомянутыми «*рубить*», «*кроить*») – это ни что иное, как дробить нечто на части, чтобы потом из них создавать новую композицию (ком-понировать, со-четать). По всей видимости «*долю*» тоже можно понимать как результат некоего «*делания*». Отсюда и «*счастье*» – это гармоничное сочетание необходимого количества частей, а «*участь*» – это тот же результат сделанного прежде.

на окраине селения, в некотором удалении от его основной части (чтобы не вызвать пожара искрами от печи-горна) – часто представлялись в глазах других колдунами: ср. слова укр. «кузня» и «козни», «коваль» и «оковы», «коварный» (= способный околдовать). Вероятно, об этом косвенно говорит и связь слов «горн» и «горнило» («то, что является средоточием испытаний, переживаний; совокупность жизненной опытности, вынесенной страданиями»).

Пастухи, значительную часть жизни проводящие вне селения, тоже становились «магами», «волшебниками». Потому, вероятно, и связь между словами «*пасті́*», «*пастух*», «*пастырь*», и «спасті́», «*опасность*», «*запас*» (на случай опасности), «пасть» (видимо, первоначально – «то, что несёт опасность»).

Человек же, который не раз *переступал* «черту закона» («*преступник*») по принципу «плешивая овца всё стадо портит» – изгонялся за границы племени и без поддержки своих соплеменником рисковал погибнуть.

Однако существовали и другие так называемые «преступники» – с более позитивным значением: пассионарии, пионеры-первопроходцы, которым со временем становилось уже невозможно жить в пределах известного, ставшего обыденным и они переступали ту «заповедную черту», которая несла одним страх³⁷, ограничения, заикленность-однообразие, а для других открывала новые перспективы для познания мира. Не случайно слово «*интерес*» первоначально значило «быть (esse) между (inter)». Интерес – это своеобразный мостик между уже освоенным и тем, что к себе притягивает новизной, непознанностью, таинственностью. Не случайно семантика слова «тайна» подразумевает «скрытость», нечто стоящее извне мира, в котором живём мы.

Своеобразную идею пассионарности, «первопроходства» передают такие слова, как «*изобрести*» (от «бродить-брести») – ходить неизведанными путями, «приобрести» (= добыть), «найти» (от «идти»). Для того, чтобы приобрести что-то новое, нужно выйти за рамки прежнего, преодолеть страх перед неизведанным, освободиться от него.

Мы подошли к третьей лексеме, тесно связанной с понятиями «межа» и «интерес» – к «*свободе*». В языческие времена тот человек, который рождался в племени, был своим по родоплеменной принадлежности и после прохождения обряда инициации получал соответствующие права-свободы полноправного члена племени.

Иначе говоря, всё, что находилось внутри границ племени, сознанием конкретного человека постепенно осваивалось, усваивалось – с первых лет его жизни и до достижения им совершеннолетия, – а потом воспринималось как своё, родное, нормальное. О подобном состоянии сознания говорит и этимология слова «*свобода*», берущее начало от «*свой*» и дающее продолжение в словах «*освоить*» и «*усвоить*». В основе этих этимологически родственных слов во многих славянских языках лежит принцип принадлежности. Осваивая что-то новое, делая его «*своим*», усваивая его компоненты и принцип построения, сознание и получает для себя новую степень *свободы*.

³⁷ Возможно, слово «*страх*» некогда также было связано с понятием «страна-сторона». То есть страх – это «то, что пребывает за границей, по ту сторону». Дело в том, что страх – это обратная сторона понятий «*страсть*» и «*прельщение*» – своеобразной инвольтации, акта воздействия на сознание воли другого существа. В некоторых летописях сохранились устаревшие формы языка примерно такого содержания: «Вышла дружина на холм, а ей навстречу вышел страх». Здесь страх представлен как живое существо. В нашем языке сохранились выражения вроде «его охватил страх», «на неё напал страх», которые тоже указывают на нападение извне. Косвенно о том же свидетельствует и выражение «сделать шаг навстречу шагу» (то есть, тому, что находится вонне).

Природа нас так устроила, что наше сознание не может достичь какого-то уровня развития и потом замереть, застыть на нём. Понятие «совершенство» (ср.: «вершить» в значении «делать, совершать») подразумевает не столько состояние, сколько процесс движения ко всё новым вершинам, их покорение, а потом – новое продвижение – к ещё более высоким вершинам. Совершенству нет предела, потому что нет такой вершины, выше которой не было бы всё новых и новых вершин. Идею бесконечности несёт в себе и лексема «*развитие*», основой которой некогда было слово «*виток*». Развитие – это бесконечное раскручивание замысла Верховного Творца, переход от одного этапа к следующему.

Со временем наше сознание преодолевает всё новые пределы-границы, осваиваются всё новые и новые области пространства. Сознание человека одновременно и расширяется, и утончается³⁸. Оно уже выходит из узко национального, языческого мышления на уровень мировых религий и планетарного масштаба³⁹. Как свидетельствует «Агни Йога», идею движения в русском языке определённым образом передаёт и название «*человека*»: «чело» (сознание), идущее через «века» (время). Движение через познание. Вспомним в этой связи слова Иисуса Христа: «Познайте Истину – и она сделает вас свободными!»

Интересно, что на иной ступени чередования корень «сво-» переходит в «соб-/себ-». На это же указывают и лексемы, близкие по смыслу, «*свойство*» и «*особенность*» – то, что может проявляться в достаточной мере при наличии свободы воли. Того же гнезда лексемы «*обособленный*», «*особа*», «*способ*», «*способность*», «*приспособление*».

Сознание, выходящее на более высокие уровни овладения знаниями о себе и о мире, вырабатывает инструменты-приспособления для дальнейшего познания не только внешнего мира, но и мира внутреннего. Со временем для преодоления новых границ человек тратит меньше времени. Метод аналогий Гермеса Трисмегиста «что наверху, то и внизу» позволяют выходить за рамки прежнего, меняя меры: какую *меру* мы кладём в основание, в такие *миры* (= *измерения*) и попадаем.

Таким образом, лексемы «межа», «интерес», «свобода» отобразили важные этапы развития человеческого сознания и языка как его органичной составляющей.

³⁸ Интересно, что 4 словосочетания – «широкие познания», «глубокие знания», «высокий уровень знаний», «тонкое понимание», – можно назвать смысловыми синонимами. И если три из них могут касаться трёх измерений нашего пространства (ширина, глубина, высота), то четвёртое – тонкость, – уходит за границы нашего трёхмерного мира – в мир тонкий. Вероятно, об этом же косвенно свидетельствуют и такие английские слова, как *side* («сторона») и *inside* («прозрение») – вхождение в мир «по ту сторону», в суть.

³⁹ Происходит детализация нашим восприятием, разделение мира, расположенного «по ту сторону» от нашей реальности – так называемого «потустороннего», – на «Рай», «Чистилище» и «Ад».

ЗМІСТ

Овчаренко А.О. Теорії міжнародної торговельної політики: загальний аналіз	3
Велика К.І. Інтерактивні технології навчання у вищій школі	5
Бурак П. М. Ценностные ориентации технической культуры в условиях глобальных рисков и вызовов	6
Валькова В. И., Подручный М. В. Проблема свободы в философии творчества Н. Бердяева	8
Карпусь Д. О. Отримання освіти та формування як вченого М. М. Ковалевського	10
Коваль В. У. Беларуска-українські організації і праекты ў Чэхаславакіі (1918–1939 гг.)	14
Каляда І.У. Развіццё культуры нацыянальных меншасцяў на Беларусі ў 1920-я гады	16
Крючек П.С. Киевский период деятельности М.В. Довнар-Запольского	18
Ольферович А. Б., Коваль О. В. Основные направления международного сотрудничества инженерно-экономического факультета БГТУ	21
Ордіна Л.Л. Естетичні виміри українського мистецтва	23
Острога В.М. Изучение истории учительства Беларуси в конце XIX – начале XX вв. (источники личного происхождения)	24
Тігов С. М. Палеолітичні «венери» як свідчення архаїчної релігійності	26
Райчонак А.А. Рыжская мірная дамова 1921 года ў гістарычным лёсе беларускага і ўкраінскага народаў	28
Самойленко Л.Я. Методологічні принципи дослідження інститутів і процесів саморозгортання демократії	31

Слюсаренко І.

Аннексія Криму: процес та механізм втілення 33

Береза В. О.

Політична соціалізація в умовах інформаційного суспільства: кіберлітичний портрет особистості 34

Подолян Я.В.

Роль політики в сучасному суспільстві 36

Хахула Л.П.

Психолого-педагогічні підходи до виховання молодого покоління 39

Ищенко Н. П.

Человек и Вселенная – центральные объекты научного познания и исследований в философии науки 40

Шумский И. И.

Проблематика духовно-политической эволюции общества в теории неоконсерватизма 42

Дужа І.А.

Вихід США зі спільного всеосяжного плану дій (СВПД) з врегулювання іранського ядерного питання 44

Мельник Л.М.

Ідеологія «русского міру» 46

Харьковщенко Ю.Є.

Проблема зла у філософії М. Бердяєва 47

Ярмола О. В.

Образ Сократа як людини і філософа в «Історії західної філософії» Бертрана Рассела 48

Чернецький Є. А.

Нові дані про родовід Бердяєвих: іменна відомість Київської центральної ревізійної комісії (1841 р.) 50

Трохимець О.

Церква Покрова с. Пархомівка – пошук філософського концепту 52

Харьковщенко Є. А.

Аналіз віри і знання у філософії Миколи Бердяєва 56

Будугай А. О., Будугай О. Д.

Лингвофилософский аспект лексем «межа», «интерес» и «свобода» 58